

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Cinquena part. Capítols 16-20

Franco contraataca

Que la República tingués esma i capacitat de maniobra, cosa que significava moral de victòria o fe en la seva obtenció, era per a Franco un al·licient poderós per a actuar amb tota l'energia. Cal remarcar allò que ja ha estat dit i repetit: que, segons la premsa i la ràdio feixistes proclamaven a cada moment, nosaltres érem una ferotge col·lecció d'inútils arreplegats, xurma pollosa aglutinada pels lligams més tenebrosos —no exagero: ha estat dit i publicat i en tinc proves incontrovertibles— com ara són el separatisme, el marxisme, la maçoneria judaïtzant i qui sap quantes coses més que ja havien esdevingut tòpiques. La febricitant verborrea de Queipo de Llano des de Sevilla feia estralls! Venturosament, contra aquella gentalla es dreçava l'exèrcit més fort i més ben preparat, amb un pensament diàfan respecte a com calia acabar aquella púrria.

Però, mentrestant, l'abominable escòria havia estabilitzat una línia que, a grans trets, passava per Martín del Río, Montalbán i Utrillas. Allí girava en angle recte cap a l'oest i tenia Pancruda, Rillo, Visiedo i Argente. A la falda de la Sierra Palomera girava altra vegada, ara cap al sud, passava entre Celadas i Valdecebro i rodejava Terol, cap a Villastar i Campillo, i sortia a Bezas i Valdecuenca.

Els havíem arrabassat Rillo, Visiedo, Argente, Perales, Celadas, Villalba Baja, Alfambra, Castralvo, Villastar, etcètera. I teníem al nostre poder i dominàvem les grans altures d'aquella tectònica agressiva, trencada per penya-segats: la Palomera (1.529 metres), Suertes Altas (1.288), Pico del Ruido (1.429) i, per tancar la llista dels més importants, sobretot militarment parlant, l'Alto del Lustar (1.310). Malgrat l'enorme esforç dels feixistes, amb un escandalós suport d'aviació, de tancs, de canons de tota mena i d'infanteria treta de qui sap on, per tal de cobrir les baixes (a la vora de quaranta mil) que havien sofert. En aquestes condicions celebràvem el Nadal de l'any 1937.

—Què et sembla —vaig preguntar a en Morera i Falcó—. Farem cagar el tió?

—Encara no en tens prou, de merda?

N'hi havia amb escreix, efectivament. Semblava que per a les forces de Franco era essencial recuperar Alfambra i havien organitzat un cruent contraatac des de Celadas i el punt neuràlgic escollit per a clavar la punta de llança inicial era l'indret on enllaçaven els Cossos d'Exèrcit XIII i el nostre XVIII, al sud del desplegament republicà. Si els russos davant les forces napoleòniques (i anys més tard els soviètics durant la Segona Guerra Mundial que ja s'apropava) parlaven del «General Hivern» com de l'aliat més poderós, Franco —brillant estrateg i sòlid coneixedor de la història militar— havia de sumar la neu com un factor que treballava a favor dels «roigs». Ja havia deixat de nevar, i alguns dies fins i tot treia el nas un solet tímid que, a desgrat de la poca empenta, dissolia de bon compte la neu de les terres baixes i feia que la seva aviació, a ra més abundant que mai, tornés a fer estralls entre nosaltres. Fos com fos, tinc la impressió que les forces enemigues van recuperar Alfambra durant la primera setmana de febrer, encara a vint graus sota zero i amb unes pèrdues humanes incalculables, nostres i dels feixistes. Voluble «General»!

El dia 26 de desembre (data tanmateix fàcil de retenir) a la Divisió vam rebre una comunicació del Cos d'Exèrcit, redactada en espanyol, car aquella llengua ja havia esdevingut la natural de comunicació en termes oficials. Sempre he servat la còpia literal que en vaig fer aleshores: «Sin excusa ni pretexto alguno, las fuerzas de su mando atacarán y ocuparán los Cabezos de Singra (cotas 1.011 y 1.029), los cuales mantendrán en su poder hasta que sean relevadas por las fuerzas que efectuarán los cortes de la carretera (km. 159) y del ferrocarril (km. 92), ambas vías enlazando Teruel y Calatayud. Deme cuenta inmediata del exacto cumplimiento de la presente orden, para poder proceder a la fase siguiente.» Signava l'ordre el cap de l'Estat Major del XVIII Cos d'Exèrcit.

En Ferrándiz va convocar tot seguit una reunió del seu Estat Major. La vam fer a l'ermita de la Virgen del Castillo, a cinquanta metres de l'observatori de la Punta de la Silla. L'anàlisi de la situació, feta magistralment per l'Argilès, era desoladora: la nostra Divisió havia perdut entre el setanta-sis i el setanta-set per cent dels seus efectius i la Brigada que la nostra Unitat havia deixat com a reserva un xic més cap a rera guarda havia sucumbit gairebé sencera, puix que l'havien enxampada sense dispositiu de combat i havia hagut d'improvisar cuita-corrents unes línies de front que les forces enemigues havien romput amb tota la facilitat. Escoltàvem l'informe consternats (i això que ignoràvem que era el darrer que sentiríem de llavis del nostre Ferran Argilès!), ja que ens feia saber concretament alguns fets dels quals teníem profundes sospites. (I jo pensava, inevitablement —car era un record que no podia foragitar del meu cervell— a sant de què era possible que el nostre Cos d'Exèrcit s'entretingués capturant i assassinant vells veïns enfeïnats a cosir banderes si, de debò, la situació era tan terriblement greu.)

La desfeta era importantíssima: Franco ho sabia i pitjava l'accelerador a fons. Havia de refer la seva gent del cop moral de la pèrdua de Terol i faria i feia mans i mànigues per reassolir la moral de victòria que era més de la meitat dels cavalls del seu motor. La República ho sabia i havia de respondre!

«Covard! No hi has anat!»

Però allí, davant la minúscula taula de la sagristia, hi havia l'ordre que ens atabuixava. «Las fuerzas a su mando» del comunicat eren un escampall de persones entaforades en les escletxes més absurdes entre les roques nevades, impossibles d'aplegar. No hi havia hagut desbandada de la nostra gent; al contrari: romanien en peu de combat, però en abrigalls recòndits i sense cap connexió real amb els esglaons jeràrquicament superiors.

Solament podíem intentar l'ocupació dels dos Cabezos de Singra si

trèiem del no-res una Unitat coherent, encara que numèricament no ultrapassés el volum d'una Companyia. En la nostra geometria no encaixava de cap manera la peça que hauria estat dir al Cos d'Exèrcit que no podíem acomplir una ordre de contraofensiva per manca de mitja dotzena d'escamots.

—Si no trobem la gent, nosaltres mateixos agafarem les escopetes i ens n'hi anirem! —va dir en Ferrándiz, i no pas parlant supèrfluament.

—Per a cap de nosaltres no serà la primera vegada —va confirmar en Ráfales.

Ell i l'Argilès sortirien immediatament a reclutar personal on fos, on el trobessin. Per la seva banda, l'Arajol i en Raich cercarien companys idonis entre tots els nois de la Plana Major i de Telèfons, els armarien i els farien venir davant de l'ermita amb el nombre màxim d'armament i de municions que arrepleguessin pertot arreu.

—Hem de mirar de fer un mínim de dues Companyies —va dir en Ferrándiz. I va afegir—: Les posarem sota el teu comandament i el d'en Morera i Falcó. Us toca a vosaltres perquè sou els darrers que heu estat en Unitats de xoc que hagin fet contacte amb l'enemic. Ambdós esteu prou foguejats i teniu l'autoritat moral que cal en aquests casos.

Era una ordre imprevisible uns minuts abans i, ara, de cop i volta materialitzada, feia somriure amargament. Perquè comandar una Unitat de fortuna, fabricada amb telefonistes, cuiners i oficinistes que, justament, feien de cuiners, oficinistes i telefonistes per no haver de tirar trets, no era cap factor estimulante. L'altre aspecte, el fet material d'atacar i ocupar els Cabezos —o sigui, d'entrar en combat i fer foc contra l'adversari—, no inquietava gens ni en Joaquim Morera i Falcó ni a mi. Hi havia una subversió de valors que ara no podia analitzar ni avaluar, però en síntesi era que un cap de Secció d'Estat Major i un comissari ajudant retornaven al comandament i al primer rengle. No era allò pròpiament que inquietava, sinó l'altre aspecte, que significava encomanar ardor bèl·lic a qui no en posseïa ni n'havia volgut posseir!

Costava molt d'imaginar el panxut cuiner darrera una metralladora Maxim de carretó, disparant les cintes de projectils que li servia el mecanògraf Montfort! O el canyula Pere Fíguls arrencant amb les dents el fiador de les granades de mà i llançant-les prou lluny a fi i efecte que no l'escabetxessin a ell mateix.

En tot allò hi havia quelcom en què ni tan sols tenia temps de reflexionar: el fet intrínsec que, de cap d'una Secció d'Estat Major, hagués de retornar al de comandament d'una Unitat de combat. No podia perdre temps rumiant-hi, però era indiscutiblement un trastorn, puix que donar ordres (de combat!) a gent que no et coneix i que tu no coneixes, sol ser una empresa arriscada. Mai, en cap de les ocasions que vaig estar al davant d'una Companyia, no vaig haver d'apuntar amb la pistola els meus subordinats, per tal de comminar-los a complir quelcom que els hagués ordenat; sempre ho havien fet volenterosament. Parlant de tot això amb companys, alguns m'havien confessat que, en manta ocasió, havien hagut de desenfundar l'arma i amenaçar un camarada massa indolent. M'hauria dolgut que allí, en aquella terra inhospitalària al nord de Terol, hagués hagut de renunciar a una mena d'aurèola que m'afalagava enormement.

Al vespre ja hi havia concentrat un nombre de soldats. Alguns — realment molt pocs — eren veterans i potser només un parell duien la ve de voluntari. La resta eren novells, de les lleves del biberó o dels iaïos, tan temibles l'una com l'altra. En havent sopat, veritablement a la fresca, parlàvem l'Scotti i jo. I jo, com sempre, fumant un cigarret rere l'altre, encenent el següent amb la cua de l'anterior. I, invariablement, amb la veu mig de consciència i mig d'àngel tutelar de Francesco Scotti aconsellant-me que prou, que ja no n'encengués cap més. Jo li deia com fóra de desagradable atacar els Cabezos amb aquella colla d'arreplegats, que s'arrossegaven per les parets morts de por i amb els quals no hi havia cap mena de franquesa, vincle ni identificació sinó, ben al contrari, el disgust d'haver d'obeir les ordres d'un capitanet d'Estat Major i d'un comissari probablement mestretites, un Milicià de la Cultura de ben segur, amb els quals anirien tots plegats a la immolació. Tenia plena certesa que aquell devia ser llur pensament.

L'Scotti em va replicar afirmant que, com de costum, jo era un exagerat, massa afeccionat a parlar perquè sí dominat per la irreflexió i que, fins en aquell moment, solament havia basat la meva argumentació en suposicions gratuïtes, cosa que feia com un seguit de pinzellades d'un retrat magistral. Em va dir que ja tenia prou experiència per a saber com se sol transfigurar la gent en el combat i com sobtadament afloren virtuts fins aleshores ignorades àdhuc en el seu estat de latència. Va arrodonir les seves paraules amb la vella teoria respecte a la immortalitat, que ja havia fet servir altres vegades:

—T'anirà bé, n'estic segur, perquè tu i en Morera feu una bona parella. No sóc supersticiós —ni en podria ser perquè sóc massa intel·ligent o bé tinc un excés de cultura que em priva de ser-ne— i ni tan sols crec en el fat ni molt menys en allò de «ja estava escrit», que no és sinó un plany fatalista. Escrit, on? Algú ho havia llegit? No, ningú? Doncs com ho sabien? I encara creuria menys en la Providència Divina. En canvi, crec en alguna cosa indefinible que ens fa immortals... fins que no morim. Algunes vegades s'encadenen un seguit d'atzars, de casualitats, de fets inusuals. I això sí que passa, i tu i jo mateixos en som una bona prova. Ens hem salvat en situacions insòlites i han caigut companys que eren al nostre costat i es pot dir que ens n'hem escapat per un pèl. Veus? Aquesta és la mena d'immortalitat de la qual parlo/

—Que durarà fins al dia que ens pelin, com tu mateix has dit! —el vaig interrompre.

—Evidentment! I quan has mort tornes a ser immortal, perquè ja no et pots morir cap més vegada.

—Parles com un personatge de conte del teu odiat Pirandello! —li vaig dir, provocatiu, amb la recòndita esperança d'assabentar-me de les raons de la seva tírria envers l'autor d'«Uno, nessuno e centomila», però aquesta era una incògnita que mai no vaig poder esclarir. Li vaig explicar la meva idea de darrera hora: no volia endur-me'n ni en Fíguls ni en Montfort, l'un perquè era massa jove i l'altre perquè massa vell.

—T'hauries de fer mirar aquest paternalisme.

—L'admeto en el cas del meu enllaç. És un infant! En combat patiria per ell. Pren-t'ho com això que deies, com un tret de paternalisme, però de debò no pots fer res amb un nen al costat, pendent de si li has de canviar els bolquers o encara no cal.

—Bolquers? Què «és», bolquers?

Com que no coneixia la paraula italiana li ho vaig explicar amb mímica. Va riure, no de l'acudit, sinó de la meva actuació histriònica i va dir:

—«Fascia per bambini!» I amb en Montfort, què?

—Només me l'enduria si li posaven calcetes de goma, o li enganxaven un orinalet al cul. He d'inventar alguna cosa per fer que en Fíguls s'estigui aquí; en el cas d'en Montfort solament li he de dir que la Divisió el necessita més que mai.

—Quan demà estareu a punt de marxa, jo cridaré en Fíguls, li encarregaré qualsevol cosa i li diré que, provisionalment, me'l quedo com a enllaç i que són ordres d'en Ferrándiz. Demà, demà —va afegir mirant el seu rellotge—, avui, ara, d'aquí a una estona!

(O sigui que ell també era capaç d'arrencades paternals!)

Altra vegada érem en allò de ser molt tard i molt d'hora a la vegada. Massa tard per a anar ajaure i aconseguir el son amb un luminal i al cap d'unes hores haver de lluitar contra l'enemic i els efectes residuals del somnífer, i molt d'hora per a fer-me un cafè i continuar fumant fins que no fos el moment d'arreglar la gent, passar-los revista i sortir a esquiar sense esquís, mort de son.

A l'interior de l'ermita hi havia un foc encès, el fum del qual fugia per les finestres trencades. Al seu voltant hi havia uns quants homes, enroscats i ensonyats, que devien sumar una dotzena. Era l'escorta

habitual de l'Estat Major. Em vaig fer una mica d'espai prop de les brases i vaig dir al soldat que estava de guàrdia que, si arribava a adormir-me, em cridessin a les sis.

—També ens ho ha demanat en Morera —em va dir, assenyalant-me'l, adormit com un soc en un racó.

No va caldre pas que em cridés ningú: a dos quarts de sis era a la petita esplanada davant l'ermita de la Virgen del Castillo i mirava de rentar-me la cara, el cap, les orelles i el clatell fregant-ho amb neu. En l'arc capgirat que feien el Pico del Ruido i la Punta de la Silla vèiem, en la penombra d'una mandrosa matinada d'hivern, amb un cel que començava a tenyir-se de blau a la nostra esquena, la silueta dels Cabezos que, segons l'ordre, havíem d'atacar i fer nostres. Vaig demanar que la Intendència repartís rom i conyac entre la tropa i cadascú va amanir el seu cafè amb la beguda escollida; l'esmorzar eren els inevitables plats de cafè, l'ou dur i el pa de munició, un precari refrigeri que —ves qui ho hauria endevinat!— fóra el nostre únic aliment durant divuit hores.

Teníem una sola metralladora, la versió soviètica de la Maxim anglesa, amb planxa protectora i muntada sobre rodes grosses com la d'un bolquet. Cobria el canó un gruixut dipòsit d'aigua estriat i figurava que havia de mantenir-lo fred. La realitat, però, era que a les primeres ràfegues ja bullia de valent i calia buidar el dipòsit i omplir-lo d'aigua freda (neu allí on érem) i aquella era una petita gesta entretinguda, plena de cremades i de mal executar sota el foc enemic o quan la metralladora propietària del dipòsit fa més falta que mai. També dúiem tres fusells-metralladora i la resta d'armament eren els màusers de sempre, les baionetes i les granades de mà. No portàvem morters ni cap altra eina de combat i fan de mal incloure a la llista les pistoles del comissari i meva. Era el primer cop que veia en Pere Fíguls amb un fusell i tot de granades de mà lligades a la cintura.

—No prendràs mal, amb tot això? —li vaig preguntar, hipòcrita, convençut que l'Scotti es recordaria de cridar-lo

oportunament.

—Aviat ho veuràs, capità! —em va dir amb veu d'heroi cinematogràfic.

(«Tant de bo que no ho hagi de veure, Peret!», vaig pensar.)

Ja havia format la gent i en Montfort em va dir que lamentava de debò que per culpa de la feina no em podia acompanyar. Quan l'Scotti va cridar en Pere Fíguls i se'l va endur un xic enllà passant-li el braç pel damunt del muscle, em vaig quedar mirant-los; en Francesco li deia coses, en Pere Fíguls assentia i, al capdavant, va venir on érem en Morera i Falcó i jo. Es va treure el cinturó de granades i em va donar el fusell. Amb unes grosses llàgrimes que se li glaçaven rostre avall, sanglotant sense dissimulació, em va dir:

—L'Scotti vol que em quedi i que sigui enllaç seu fins que us vinguin a rellevar als Cabezos. Sembla que és una ordre personal del Ferrándiz, tu! Aquí et deixo això.

—Sempre mana qui mana més, Pere! Mentre seré fora vigila el meu cotxe. Engega'l cada dia una estona i fes que el motor camini i circuli l'oli. Mira que no s'hagi gelat l'aigua del radiador. I si torna a nevar fort, procura que no quedi colgat del tot.

Ja no m'escoltava: se'n va anar plorant a llàgrima viva.

Ens vam posar en moviment a quarts de set: érem dos-cents trenta-vuit homes. Havíem creat dos grups de flanqueig, comandats per sergents i integrats per dinou combatents cadascun. Anaven davant nostre, a una cinquantena de metres, un grup a la dreta i l'altre a l'esquerra i allò feia una protecció elemental a fi i efecte de no caure en cap emboscada. Baixàvem a poc a poc per un barranc, car hi havia moltes congestes i calia travessar-les amb cura. Quan encara no feia ni quinze minuts que caminàvem ens vam haver d'esmunyir cuita-corrents sota els arbres (allí encara n'hi havia), puix que havíem sentit aviació. Era un sol aparell, que volava baix, a dos o tres-cents metres de terra, i feia la seva via

com si dibuixés una orla amb espirals.

—«El xivato»! —va advertir algú.

—Ens deu haver vist?

—Aquesta és la seva feina —va dir un soldat.

—Cagada, doncs! Perquè de seguida se n'anirà a xerrar-ho i vindran els altres.

—O sigui, que tots faran la seva feina —va dir en Quim. I va afegir—: I nosaltres fem la nostra quan ens amaguem.

—Som-hi, nois.

Baixàvem pel barranc de Peña Blanca i, arribats a la falda del Montecillo, teníem davant nostre l'erma planúria de quatre quilòmetres que ens separava de Singra i els seus Cabezos, que ara vèiem a frec. Però sembla mentida la diferència que hi pot haver entre quatre quilòmetres i quatre quilòmetres, vull dir entre quatre quilòmetres plans i sense obstacles i quatre quilòmetres amb l'enemic a la dreta, a l'esquerra, al davant (i potser al darrera!) i al damunt. I arrossegant una merdosa metralladora que se'ns encallava a cada moment, feixuga com la mare que l'havia parida, i que quatre homes havien d'aixecar a pes de braços per tal de treure-la dels clots que la seduïen i en els quals es deixava anar, dissoluta, de seguida que badàvem una mica.

L'avió-espia havia fet la seva tasca a consciència: al cap de ben poca estona ja teníem al damunt una esquadreta de Heinkels que semblava que ens volguessin caçar d'un a un. Allí, en el pla desolat, no hi havia gaires indrets que poguessin fer d'amagatall i, en canvi, el fet orogràfic permetia als aparells el vol rasant, a un nombre molt escàs de metres del sòl. Mantenien la formació en ve baixa i repassaven amb bombes, que deixaven anar plens de mirament, com si tinguessin el terreny dibuixat amb quadrícula decimètrica i haguessin d'obeir ordres severes de no balafiar el material que, d'altra banda, semblava inexhaurible.

Mancats de refugis, en aquelles ocasions ens ajèiem a terra. Hom solia fer-ho de bocaterrosa, però jo sempre em vaig posar de panxa enlaire. Hi havia qui, excessivament simplista, ho prenia com un aire de fatxenderia meva, com si fos tan insensat de veure'm amb cor de desafiar els projectils. I res no era tan allunyat de la veritat i el gest aparencava una valentia que mai no he posseït, però obeïa a unes causes totalment diferents: sabia que si m'havia de tocar una de les bombes o un projectil de les metralladores de gros calibre dels avions, de res no serviria si m'enxampava de cara a terra o de panxa enlaire: els efectes havien de ser, ineluctablement, els mateixos. I a favor de romandre amb els ulls cap a l'enemic em feia distreure amb un joc apassionant: veies les bombes en sèries de tres com es desprenien dels avions i amb la mirada seguies tot llur trajecte o fins que, amb la velocitat adquirida, ja no eren perceptibles amb els ulls. És clar que, quan volaven tan arran de terra, això no arribava a passar, no les podíem perdre de vista. Però quan queien de més amunt es tornaven audibles. I havíem adquirit una pràctica increïble en el discerniment de la direcció exacta de la bomba que arribava i —tant si us ho voleu creure com si no!— aportava una punta d'enjòlit l'autojuguesca permanent: «aquesta va cap a la dreta; compte, minyó, que aquesta altra ve de dret!; també desviada cap a la dreta, aquesta; i aquesta petarà a quinze metres d'aquí, a l'esquerra, entre els matolls on hi ha aquell telefonista de Vacarisses i l'oficinista de Massalcoreig, que sempre van plegats». Com que ho encertava —ho puc provar: aquí em teniu escrivint aquest aplec de records!—, mai no vaig modificar la meva actitud i deixava que el pollastre anés íntegrament per a ells, per als qui creien que jo era un pinxo.

En el cas dels metrallaments aeris, l'anterior actitud no tenia gens d'utilitat puix que no hi havia cap possibilitat d'intuir el camí que farien les bales i ni tan sols d'endevinar de quina de les metralladores sortien. Arrecerar-se contra qualsevol cosa, deixar-se caure dins una rasa, o protegir-se darrera la soca d'un arbre o les restes d'un mur enderrocat, eren les úniques alternatives quan et trobaves en una naturalesa prou magnànima que s'havia deixat treballar per l'home.

Ara havíem entrat en una àrea de terreny solcada per moltes rieres, que

la neu que ja havia començat a fondre's feia cabaloses: la de Pedrizas, la del Regajo, la de Sánchez, la de Carragüeña, de les quals ens refiàvem com a protecció. No comptàvem, però, que també hi hauria molta artilleria, que ens batria de lluny estant, des de la Sierra de la Almohaja, que s'alçava davant nostre tancant la vall de Singra per l'oest, a uns deu o dotze quilòmetres d'on érem. I des de Singra mateix i del nostre objectiu dels Cabezos disparaven metralladores i morters, i tot això sense que nosaltres tinguéssim cap blanc contra el qual apuntar les nostres armes. Vam travessar en diagonal la carretera que anava a Torre la Cárcel, al sud del nostre objectiu, i els aviadors no van menystenir pas la temptació d'enfilar-nos a pleret. Ens vam deturar en un marge minúscul, per tal d'analitzar la situació i fer doble recompte: de gent i de possibilitats.

Ja només quedàvem vuitanta-set homes dels dos-cents trenta-vuit que havíem sortit de l'ermita de la Virgen del Castillo. Havíem perdut gairebé el seixanta per cent dels nostres efectius i encara érem a un parell de quilòmetres del més proper del Cabezos, el de l'Espino. També a uns dos quilòmetres, cap al nord, teníem el poblet de Singra i ara la seva artilleria ja ens batia de flanc. Disparaven amb antitancs alemanys —aquell repugnant 8.8— i l'espetec d'arribada es confonia amb el de sortida. Eren unes armes molt modernes i enginyoses, de disparada rapidíssima, més de metralladora que no pas de canó, i la velocitat dels projectils era esbalaïdora. Ja n'he parlat abans, però vull recordar la singularitat del seu suport, un ben pensat trípod que permetia que l'arma disparés horitzontalment o verticalment i en un instant es convertia de canó de foc terrestre a un altre de ràfegues antiaèries.

—De seguida que trobem un lloc més o menys resguardat, hi deixarem la meitat dels efectius que ens quedin. Un grup podrà auxiliar l'altre quan necessiti reforços —vaig dir a en Morera i Falcó.

—És una bona idea, però té un inconvenient greu: caldrà que tu i jo ens separem, perquè un dels dos haurà d'anar amb un grup i l'altre amb l'altre. Ens haurem de fer a cara o creu qui resta i qui continua.

—No caldrà, Quim. El militar sóc jo, o figura que ho sóc, i és a mi a qui correspon l'acompliment de l'ordre d'operació.

—O a tots dos plegats.

—No discutirem, oi? La teva feina no és tàctica sinó moral.

Tu has de mantenir la gent dempeus —prou feina tens!— i a mi em toca de servir-me'n. És a mi a qui demanarien comptes en cas d'incompliment.

—Es veu que ja no et recordes del Vedado de Zuera.

—Jo hi era, Quim, i me'n recordo perfectament! És un cas que no té cap mena de semblança amb això d'ara. A Zuera eren l'oficial i el comissari que havien refusat d'atacar, de manera que no em surtis amb allò de comparar testicles amb rosaris, que deia la meva iaia.

—Tenies una àvia molt llenguda.

—Ella parlava de confondre els collons amb un rosari! I no et fiquis amb la meva família, si et plau! Sàpigues que, si ens hem de separar, tu et quedaràs amb la meitat de la gent restant en qualitat de reserva i els altres mirarem de capturar aquest cony de Cabezos que, t'ho dic francament, cada cop em sembla menys realitzable. I ens vindrà a socórrer quan t'ho demanaré i si no t'ho arribo a demanar perquè s'hi hagi oposat el fill de puta enemic, aleshores faràs el que et sembli, continuar l'atac (fins que hi deixis tu també la pelleringa) o fer marxa enrera i llançar-te als braços del Ferrándiz i dir-li que et perdoni, que ja no hi tornaràs mai més.

Si quan sortíem de l'ermita dúiem un grup massa desanimat, la gent que ara restava, desolada davant la desfeta, amb el cervell travessat per la pila de companys que havia vist caure, a hores d'ara no valia res, desmoralitzada com estava. ÉS clar que preferien ser oficinistes! Feina tindria en Joaquim Morera i Falcó a contenir-los, a evitar la desbandada. La qual no s'havia produït, amb certesa, perquè era tan

arriscat anar cap endavant com cap endarrera.

Havia nascut la superstició que tragar les caixes de municions portava desgràcia.

—Si alguna cosa duu pega és no tenir bales quan les necessites! —els havia dit. Però era inútil. Les havien de tragar entre dos homes, agafant l'un i l'altre les nanses de corda, i ja n'havien mort quatre, metrallats pels avions de caça. Si els hagués tocat una bomba, haurien esclatat els centenars de cartutxos i encara hauria estat pitjor: en aquells casos les bales de màuser sortien en totes direccions i solien originar una mortaldat. L'Andreu Cerdà, un noi molt esmerlit que no menystenien cap ocasió de demostrar-me lleialtat, un afecte gairebé caní, com el del meu Pere Fíguls, va voler allisonar companys tanmateix cepats i va agafar una de les nanses i va cridar:

—No hi ha cap home que vulgui aguantar-me això?

Els devia avergonyir que el «Nen» —el seu rostre infantil havia fet que molts el motegessin de «Nen»— es posés a fer feines de bastaix i de seguida van sorgir voluntaris. Un xicot va dir:

—Jo no crec que tragar les caixes dugui pega. La pega de debò és tenir fills de puta feixistes per tots costats, que desapareixen com uns mal parits. Tu i jo, Andreu, durem aquesta caixa i ara veurem qui té els pebrots que calen per agafar les altres.

Ara que ja érem a un quilòmetre escàs del Cabezo, el foc enemic havia cessat gairebé del tot, com si tothom hagués obeït un magistral gest de batuta. Els avions que ens sobrevolaven no deixaven anar cap bomba ni ens metrallaven i els vèiem descarregar sobre el Pico del Ruido i la Punta de la Silla. També s'havia interromput l'atac d'artilleria i únicament restaven les ràfegues esporàdiques de metralladora que ens feien des dels Cabezos. Era evident que la nostra proximitat desaconsellava el foc, car ara ja hi havia el perill de fer mal a la gent pròpia. Si més no, demostrava l'extraordinària coordinació que hi havia entre les forces faccioses.

—Em fa tot l'efecte que no caldrà pensar en separacions. Té, ja hi som a tocar!

Teníem davant nostre, en efecte, les defenses de filferro amb punxes. La runa d'una paridora enderrocada oferia una mica de recer i al capdavall sorgia un bon indret per a reagrupar-nos i fer un seriós estudi de la situació.

Era inútil disparar amb la màquina o amb les submetralladores (haviem perdut molta gent però cap arma i cal consignar el fet, tan freqüent en aquelles circumstàncies cruels: hom recollia dels caiguts l'armament i les municions i aquells nois que ja no podien ni arrossegar llurs ànimes encara afegien damunt seu la càrrega dels qui havien sucumbit), car hauria significat un estúpid balafiament de les municions tan feixugues de transportar —tanta feina per acabar llençant-les!—, i la parada, arrecerats i aprofitant una lleugera treva que ens autoconcedíem plenament segurs que la teníem ben guanyada, sobretot els qui havien traginat la Maxim i les caixes de municions, feia possible l'anàlisi.

L'Andreu Cerdà, el «Nen», es va adonar que el foc que eixia dels Cabezos també havia disminuït i ens ho va fer notar. Allò feia pensar en la possibilitat que els feixistes haguessin començat a abandonar aquelles posicions, potser forçats a desplaçar-se cap a un altre sector del front on hi hagués pressió nostra —aquest era el vessant optimista—, i, en l'aiguavés si no pessimista almenys realista, que haguessin iniciat un moviment contraofensiu i els manqués gent (com ens en mancava a nosaltres mateixos). De tota manera, el fons era incongru perquè no haurien pas fugit si anaven a ser atacats per un nombre tan exigü de persones sense cap capacitat de foc.

—Amb dos soldats i una metralladora que deixin a cadascun dels Cabezos, ja podem anar a cridar ous a vendre! —va dir en Morera i Falcó. I va afegir—: També hi ha la possibilitat que sigui un parany, en el qual podem caure amb les quatre potes! Ja hem vist amb quina senzillesa es passen les consignes: aquests nazis de merda deuen haver

portat estacions de ràdio receptores-emissores de tota mena, i es deuen transmetre la informació i les ordres amb una facilitat enorme. Pot ser perfectament que la jugada consisteixi a deixar-nos apropar i desfer-nos en un tres i no res, quan ja no tinguem escapatória.

—Això que dius no té cap sentit. Valdria la pena de tenir-ho en compte si ens haguessin deixat arribar fins aquí sense tocar-nos ni un fil de la roba. Però mira quants som, mira quants en quedem dels que hem sortit aquest matí d'allí dalt. Ja no arribem ni al cinquanta per cent! Si a tu et sembla que això són facilitats d'aproximació, plego, perquè vol dir que no hi entenc gens! Podem parlar de més de cent baixes, a hores d'ara! I érem dos-cents trenta-vuit combatents —que ningú no em digui que no s'han captivat com a veritables combatents!— i no en quedem ni cent deu d'aprofitables! Em dol profundament, Quim, que hàgim deixat tota aquesta gent pel camí sense poder auxiliar-la en cap sentit. Cal «atacar i ocupar els Cabezos de Singra sense que valguin ni excuses ni pretextos» i, au, com uns xais, endavant! I ni mitja dotzena de sanitaris que us acompanyin, amb una capsa de gasa, un paquet de cotó fluix i una ampolla de tintura de iode! No hi ha ferits: només morts i desapareguts, que és un eufemisme per donar a entendre que ha calgut abandonar els traumats, sabedors que els deixàvem agonitzant en aquesta terra gèlida. Una operació militar contra la qual no hi ha pretextos ni excuses que hi valguin i que han d'efectuar menys de tres-cents homes sense metges, ni telèfons, ni proveïments, ni res; l'únic motor és una ordre militar forassenyada.

No em quedava cap altre remei i vaig fer d'estrateg:

—Ens obrirem lateralment a tanta amplada com sigui possible i ens mantindrem separats, però sense perdre'ns de vista: sempre hem de tenir sota els ulls el company de la dreta i el de l'esquerra i això és norma per a tots. Un grup tirarà cap al nord, amb dos fusells-metralladora, i l'altre d'aquí cap al sud, amb l'altra submetralladora. Deixarem la Maxim aquí on som ara, només amb un que la dispari i dos servidors que li passin les cintes i li canviïn el refrigerador. Aquest tros de paret ens protegeix bastant, sobretot si no ens ataquen els avions ni

l'artilleria. Cal que ara mateix tallem els filferros amb punxes. Qui duu les alicates llargues?

—En Peláez.

—Qui és, en Peláez?

—Un soldat de la Tercera Companyia.

—De quin Batalló, cony! No juguem a dir endevinalles!

—Del Tercer de la 224.

Vaig demanar a en Morera i Falcó:

—Ho has sentit, Quim? De la 224, la que teníem com a reserva!

—L'han desfeta els avions i els supervivents s'han escampat. En Peláez és un voluntari que ahir, amb dos iaïos i un biberó, es va afegir a la gent que reclutava en Ráfales. Els altres tres, els iaïos i el biberó, no el desemparen ni per pixar. D'ençà que hem sortit de l'ermita, s'han portat collonudament —ens va dir el sergent Gomis. Va complementar l'informe—: Ha caigut el noi que duia les alicates i en Peláez les ha agafades i també el seu mosquetó.

—I on és, aquest cony de Peláez?

—Ja fa molta estona que no el veig. Si vols, vaig fins a les encavallades i miro de fer un sot per sota els filferros, per tal que hi puguem passar sense haver-los de tallar.

—Hi ha el perill que les tinguin electrificades. No fóra la primera vegada!

—A Banastás hi llançàvem un gat. Si treia guspises i es rostia ja no ens hi acostàvem més.

—Avui he sortit de casa sense el gat —va fer en Morera i Falcó. I va preguntar—: Algú de vosaltres porta un gat, o una cabra, o un marrà?

Un noi va dir que havia deixat el seu gat, que era ros i molt bufó, a l'ermita, per estalviar-li que prengués mal. Un altre va butxaquejar palpant-se tot el cos.

—No, no en duc —va assegurar.

—No serviria un de cremallera, de camió? Jo en tinc un a casa.

—On vius?

—A Vilassar de Dalt.

—Doncs, au, vés-hi, però no triguís —va dir en Quim.

—I porta'ns alguna cosa per «jalar», de passada —va fer un iaio que es deia Vidal i era oficinista-pagador de la 95.

Jo vaig dir:

—Ens juguem la treva a cara o creu i és gairebé segur que perdrem. Però no ens queda cap més remei que desfer les espirals de filferro amb granades de mà. Ens hi apropem tant com puguem, llancem la granada, ens estirem a terra i esperem el pet. Ho farem tants cops com calgui.

—O tants com ells ens ho permetin —va dir un noi que em sembla que es deia Puig.

—Potser sí. Però que, almenys, ens hagin deixat fer volar les encavallades de merda!

Aviat (a la tercera bomba de mà) ja havíem congriat el foc de totes les metralladores enemigues. Ens ho deien taxativament: «Mentre us estigueu quiets i endreçadets, no us passarà res! Si no feu bondat, pagueu-ne les conseqüències». Però acabàvem de descobrir una cosa

que feia impossible la voladura: els suports verticals de les espirals de filferro de punxes no eren pals de fusta com se solia fer habitualment, sinó rails de tren, enterrats aneu a saber a quina profunditat. Les granades no els feien absolutament res. D'altra banda, els rails estaven units amb gruixuts cables d'acer soldats, que feien de suport a les espirals de filferro.

Ningú amb dos dits de front no hauria qualificat allò d'excusa o de pretext: no ens amagàvem darrere de cap fet imaginari per tal de defugir una tasca sinó que allí érem, davant un obstacle imprevist i evidentment insalvable. Podíem provar fortuna tots nosaltres, l'un rere l'altre, i no faríem sinó deixar les pellofes al peu de la barrera de filferro amb punxes. La realitat ultrapassava, de debò, les nostres possibilitats: ja només érem cinquanta-dos homes. Vaig donar l'ordre de retirada i sabia perfectament què m'hi jugava. També ho sabia en Joaquim Morera i Falcó. Em va dir:

—Molt bé! Ara, anem a explicar la veritat i tant de bo que ens la creguin! Tu, i jo, i cinquanta més, cinquanta justos, la quarta part dels qui hem sortit de l'ermita. Quatre i el «cabo», que diuen! Si en el viatge de tornada en cauen cinc dels nostres, quedarà dempeus la quarta part exacta dels qui avui ens hem llevat d'hora. Ni cap mena d'alicates, ni guants aïllants, ni res. Si els feixistes ens miren amb prismàtics, baixaran a obrir-nos per commiseració! Mira la pinta que fotem!

Era veritablement desolador: tots anàvem plens de les ferides i els macadissos que ens havíem fet arrossegant-nos, sangonents, bruts i estripats. Dúiem les sabates esbotzades i ens preguntàvem per què el calçat militar, amb el seu aspecte de robust, dura tan poc. Alguns havien hagut de llençar els sabatots i ara anaven amb mitjons i caminaven com si fos damunt un jaç de brases. A tots ens envaïa un curiós sentiment d'autocompassió, que ens impermeabilitzava respecte a la resta de dolor que ens rodejava, com si curar-se del propi sentiment ja fos prou i immunitzés contra l'aliè; et neguitejava molt més el teu esquinç de l'avantbraç que la ferida de bala a la cama d'un company que caminava dificultosament, i allò era un inconegut egoisme que s'havia

instal·lat al nostre interior i que hi senyorejava misteriosament, amb un pessigolleig d'hostes vingueren que de casa ens tragueren.

El cap de la Divisió s'havia fet fer com a base un sòlid blocus, construït en un avenc de la Sierra Palomera, al qual havia afegit un sostre i un parapet de ciment armat i una llarga espitllera horitzontal i tot plegat feia el suggeriment com d'una llotja de teatre privilegiada, per veure còmodament la funció. No defujo acarar que la comparació, sorgida aleshores, tenia un definit solc de ressentiment. Vaig fer que en Quim es quedés amb els quaranta-dos supervivents (amb ell i jo, quaranta-quatre) mentre jo pujava a assabentar en Ferrándiz i a assumir la responsabilitat de l'ordre militar no executada.

Quan em va veure entrar a la seva cova se'm va abraonar com un senglar ferit:

—Què hi fas, aquí? El teu lloc és als Cabezos, amb la teva gent! Com t'has atrevit a desobeir una ordre militar? Ja saps quin és el preu, oi? Et faré afusellar per covard! Per què no has atacat i ocupat els Cabezos de Singra? No era prou clara, l'ordre?

Embarbussadament li vaig dir que sí, que hi havíem anat, però que la tanca de ferro enrotllat... No em va deixar acabar:

—Mentida! No has complert l'ordre! Ets un covard indigne!

Sota la monstruosa allau d'invectives vaig sentir com una remota gaubança, com un deix de felicitat, de personatge de «Pàgines Viscudes» maltractat per error o incomprensió. (Si ho hagués dit al doctor Fina, hauria estat content amb la confessió.) Allí mateix, estupefacte en un racó, l'Scotti no havia intervingut per a res. Vaig pensar que si li havia d'explicar aquella remota impressió de gaudi, com que no li podia parlar de Josep Maria Folch i Torres, faria que m'entengués per aproximació: li esmentaria el nauseabund «Cuore» d'Edmondo de Amicis. Que allò em fes joiós m'omplia de perplexitat. Perquè si, de debò, aquell monstre d'en Ferrándiz s'obstinava, m'hi jugava la pell. Em turmentava el silenci d'en Francesco Scotti:

compartia el parer del cap militar? Per què no intercedia? Ho va fer i em va costar de capir l'abast de la seva intervenció. Amb veu enèrgica —no pas massa tard vaig entendre que fingia fer costat a en Ferrándiz — va voler que expliqués per quines raons no havíem ocupat els Cabezos de Singra. Ja he dit altres vegades que el comissari era home de gran sagacitat i, lògicament, ell ja s'havia adonat del lamentable estat de la meva indumentària, revelador de la llarga i absurda excursió. Com que en Francesco m'escoltava atentament, en Ferrándiz de seguida va malfiar conxorxa i ens va interrompre violentament:

—Si de debò hi has anat, torna-hi immediatament! Desfés la tanca de filferro amb granades de mà/

—Ja ho hem intentat, però és inútil. Els filferros estan fixats en vies de ferrocarril enterrades i les granades no hi poden fer res, són impossibles de desfer.

—En una guerra la paraula impossible no existeix. Si no pots desfer la tanca de filferro amb els collons, destrossa-la a cops de fava! Una ordre és una ordre. I, independentment de l'acompliment, ja pots donar per fet que no t'escaparàs d'una formació de causa. Agafa alicates amb mànec llarg i aïllant i talla els filferros. I quan siguis als Cabezos, hissa una bandera republicana, per tal que des d'aquí puguem veure que ja has complert amb el teu deure.

—I tu, arrepatat a preferència, aplaudiràs l'apoteosi final, oi?

S'anava a abraonar damunt meu i amb la mà dreta iniciava el gest de treure de la funda la pistola, però l'Scotti es va interposar i el va deturar, cridant com mai no l'havia sentit:

—Ets boig? T'has tornat boig? —Seguidament va afegir, adreçant-se'm —: I tu, cretí, d'on surts, ara, amb fanfarronades? On heu deixat, l'un i l'altre, les nocions més elementals de companyonia i de respecte? De quan ençà, els camarades es tracten així? Tots dos teniu raó, cadascun pel seu costat, oi? Doncs demostreu-la, poseu-la de manifest com gent

civilitzada! Què s'oposa que agafis la teva gent, tornis als Cabezos —jo crec que hi has arribat!—, tallis el cavall frisó i ocupis les posicions? On tens la teva força?

—Veni! Quan els veureu ja no els qualificareu de força!

Els vaig dur fins a l'esplanada de l'ermita. En Morera i els quaranta-dos minyons seien a terra, en diverses rotllanes, i quan van veure arribar els caps superiors es van aixecar amb esforç i van intentar una paròdia de formació. Ambdós, en Ferrándiz i l'Scotti, es van quedar garratibats.

—On són, els altres dos-cents?

—Cal que t'ho expliqui o tu mateix ja ho has deduït?

M'adonava que em servia d'un to agressiu que probablement no menava a cap bona finalitat, però era superior a les meves forces. En Ferrándiz va dir:

—Entreu a l'ermita i reposeu.

—Són les quatre de la tarda, comandant. Fa deu hores que no mengem res!

—Doncs teniu mala peça al teler! No hi ha ni cuina ni cuiners i nosaltres hem fet un mos ara fa un parell d'hores, un «xusco» i llonganissa que ens han dut de qui sap on! Ahir van fer anar més cap a reraguarda la Intendència i el Municionament i la gent te l'has enduta tu. Perdona les meves paraules d'abans, t'ho suplico. Ha estat un cop de sangs i t'he agafat com a cap de turc. Travessem una situació dolentíssima i és normal que faci perdre el cap.

—Ho entenc perfectament. Jo també m'he d'excusar: hem passat per una situació horrible, hem vist caure dos-cents companys!, i m'ha fet molt mal que no em creguessis. Però no en parlem més!

Li vaig allargar la dreta i ell la va estrènyer amb vigor. L'Scotti va ser

un pic cruel:

—No hi haurà un «baccin d'amore»? —Va veure que el seu sarcasme era inoportú i va canviar d'actitud. Va dir—: Aquest matí he fet anar en Montfort i en Fíguls, els teus fills predilectes, a Perales de Alfambra, per tal de trobar un indret segur on guardar els papers de la Divisió. Els hi ha dut en Martells, amb el meu cotxe.

En Ferrándiz va explicar:

—Ara mateix faré que en Ráfales telefoni a en Del Barrio, expliqui això dels Cabezos i li demani gent urgentment. Hem de mirar d'aplegar almenys un Batalló i repetir la conya.

Vaig dir:

—Al barranc dels Perlachos, a Atabás, ahir hi havia quatre tancs mig colgats de neu. De qui són, de quin Cos d'Exèrcit, vull dir?

—Nostres. Els tenim agregats a la nostra Divisió.

—I què hi foten, allí baix? Què esperen? Agafem un parell o tres de tancs i no cal que apleguis cap Batalló; amb una Companyia sencera caminant darrera els blindats serem prou gent. I els maleïts carros de combat ens aixafaran els barratges de filferro per rails que hi hagi enterrats!

Vaig mirar el meu rellotge de pols i eren les quatre i vint. El comandant va dir:

—Sí, ja ho sé: serà vespre d'aquí a una hora. Lligarem tots els caps i farem l'operació demà al matí.

—Discrepo! Demà al matí hi tornarà a haver avions i artilleria i els feixistes ja hauran rebut reforços. Proposo que hi anem aquest vespre mateix i així augmentarem les nostres possibilitats d'èxit. Els d'Infanteria ensenyarem el camí als tancs. I aquesta nit capturarem els

Cabezos de merda, paraula d'honor!

—La responsabilitat del compliment de l'ordre és teva i, en conseqüència, també ho és el camí per fer-la viable. Teva i d'en Morera i Falcó. Apropa't, Morera, que això t'ateny!

—M'importa tot, comissari!

L'Scotti li va explicar que allò que li diria tenia caràcter personal i l'afectava directament. Que vivíem uns moments d'una tensió enorme i que el comandant havia arribat a imaginar que ell i jo no havíem acomplert l'ordre per covardia —i instantàniament li va demanar perdó per la paraula malgrat que no era ell qui l'havia pronunciada en el moment d'excitació. Va dir que ja havien cursat les ordres oportunes i que vindria gent, almenys una Companyia, i que, precedits pels tancs, tornaríem als Cabezos. I que jo feia el suggeriment que era millor que ho efectuéssim llavors mateix, al vespre, que no pas l'endemà. En Morera hi va anar d'acord i, com jo mateix ja havia fet, va esmentar l'aviació, l'artilleria i els reforços.

Tornada als Cabezos

La gent dels carros de combat feia clan a part. Tenien comandament, comissariat, cuina, sanitat i tota mena de Serveis propis. Eren, segons que deia en Morera i Falcó, una autèntica república autònoma.

Més de la meitat dels nois que havien vingut fins al peu del Cabezo del Espino no estaven en condicions materials de tornar-hi. Morals, sí. («No oblidis com la gent es transfigura en combat!», m'havia dit l'Scotti.) Però calia evacuar-ne una pila i deixar-los en mans de sanitaris. El comissari se'ls havia mirat professionalment però no tenia cap mena de material clínic i s'havia limitat a fer que canviessin unes benes mal posades o a ajaçar en una civera algun noi que havia de reposar de debò. Era del parer que ningú no podria sortir a intentar altra vegada l'operació sense fornir roba nova i sabates, indispensablement.

Havia exigit que amb la gent demanada al Cos d'Exèrcit vingués un mínim de personal sanitari i havia fet el suggeriment que els camions que duguessin aquella nova gent s'emportessin els més maltractats.

Hi va haver una reacció inesperada per part d'uns minyons que havíem desnonat. No van voler ser evacuats i encara menys que hom els apartés i afirmaven que si havíem de tornar als Cabezos, ells venien amb nosaltres. Un que li deien el Iaio Vilardebò i que feia l'efecte que ja no es podia aguantar dret, es va aixecar de terra de bursada i va dir que feia un per anar als Cabezos i que no permetria que ningú li pispés el seu lloc, al qual tenia dret ben guanyat en la primera expedició. D'altres —que també ens pensàvem que eren nois esgotats— van manifestar el mateix criteri i cadascun aportava arguments particulars.

Hom va deixondir els tancs del barranc on jeien i en van venir tres. El primer camió que ens duia gent va arribar a les sis de la tarda, o potser a quarts de set, i entre els nouvinguts i els qui ja havíem fet el primer viatge al peu del Cabezo del Espino (amb tots els qui havíem donat per inútils i que ara s'havien recuperat prodigiosament, com en Vilardebò) sumàvem cent disset combatents.

Els nou arribats no duien ni un miserable crostó de pa, ni una galeta salada, ni xiclets o regalèssia. En Morera i Falcó i jo, reunits amb en Ferrándiz i l'Scotti (en Ráfales i els altres caps de Secció de l'Estat Major rondaven per aquelles endreçúries a la recerca d'aliments, gent i armes), analitzàvem les alternatives i, durant una bona estona, divergíem en un criteri fonamental: en Morera i Falcó i jo érem partidaris de marxar de seguida, sense esperar ningú més, i, en canvi, en Ferrándiz i l'Scotti ho jutjaven insensat. A aquest extrem havien arribat les coses! Ara eren ells els qui aconsellaven prudència! El nostre criteri era que a mesura que arribessin reforços, els encaminessin cap a Singra i es reunissin amb nosaltres. Havien de deixar molt clar, sense que hi hagués cap possibilitat de malentès, que el responsable militar de l'operació era jo i que tots aquells que s'hi incorporessin més tard, admesa àdhuc la probabilitat que algú tingués graduació militar com la meva, haurien estat informats que restaven

subordinats a les meves disposicions. Res no s'oposava, doncs, a la nostra sortida immediata. Ja la fosca es tancava damunt nostre puix que la capvesprada era brevíssima.

—No farem voleiar cap bandera republicana —vaig retreure a en Ferrándiz— perquè ni en portem ni la veuries. Però si arribem a ocupar els Cabezos et faré arribar un enllaç amb el comunicat que ho digui. I ja podràs pujar-hi de peus que hi serem! Jo no m'oblidaré de fer això que et dic i et demano que tu tinguis present que no hem menjat res des del merdós esmorzar d'aquest matí i que caminar tanta estona obre la gana.

Malgrat que ja era nit tancada es veia el llunyà perfil orogràfic gràcies a la neu que cobria les serres i les retallava damunt la celístia, resplendent com sol ser en les clares nits hivernals. No calien gaires instruccions per als tanquistes. L'oficial que els comandava —un capità — duia el mateix mapa que nosaltres i li vaig ensenyar el trajecte que havien de fer i vaig localitzar els nostres objectius, els Cabezos, insistint que tota llur missió era desfer-nos el barratge de filferro de punxes i que, un pic aconseguit, ja podien retornar a llur base. L'oficial em mirava de baix a dalt amb un cert aire de sobergueria del qual m'havia de donar una prova irrefutable de seguida. Li vaig fer el suggeriment que, si li semblava oportú, podíem disposar que un dels nois que al matí havia fet a peu el camí del Cabezo del Espino pugés al tanc capdavanter i els anés indicant el trajecte. Va botre enravenat i em va dir que als seus vehicles blindats només hi pujaven especialistes, que no eren autobusos de transport públic, i que ell, que era tan oficial com jo, també podia llegir mapes i brúixola i sabia trobar una posició de la qual tingués l'ordenada i l'abscissa. Era un classista com una casa de pagès i vaig arronsar els muscles tot pensant en un magnànim «ja t'ho faràs, noi!». Li vaig dir que, de tota manera, en el transcurs de l'operació podia sorgir la necessitat d'haver-li de donar alguna instrucció, com «alto», «girar», «més ràpid», «més lent», «obrir foc» o «retirada», i que, si això s'esdevenia, m'havia de fer saber com l'assabentaria. Em va respondre que si un xicot es plantava davant el tanc, obert de cames i agitant els braços, de verticals a horitzontals, vivament, ells ja sabrien que volia dir deturar-se per rebre instruccions

i que obeirien immediatament, que els tancs es comunicaven amb clau entre ells i que en aquest sentit no passés pena, que els tanquistes eren gent disciplinada i responien sempre. De la qual cosa es desprenia que, respecte a un personal tan suficient, més valia no encaparrar-s'hi gaire. Quedava pendent una recomanació: que no m'atropellesin el noi que es plantaria davant el vehicle per fer-los senyals, però vaig trobar que feia de bon estalviar. Hauria estat una súplica estúpida.

Un tanc anava més endavant, obrint la marxa, i seguien els altres dos, que caminaven de costat, a una vintena de metres de separació entre ells. Darrera aquesta parella de blindats anàvem tots nosaltres, ben repartits, de primer molt concentrats per si feien foc des de les posicions feixistes i, a mesura que avançàvem cada cop més confiats, ja no anàvem tan amuntegats.

Nosaltres no parlàvem, però el soroll de ferralla dels tancs era impressionant i el devien sentir des de Saragossa. De cop i volta va ser com si s'hagués fet de dia: va esclatar damunt nostre una bengala que va enllumenar tot el camp amb resplendor d'estudi cinematogràfic. En Frederic Rappaport, de la 84 Brigada Mixta, se'm va apropar i em va dir que l'única cosa assenyada que podíem fer era separar-nos tant com fos possible immediatament, però jo m'hi vaig oposar per una raó simplement lògica:

—Ara ja ens han vist i saben quants som. Però encara no obriran foc. Han de llançar més bengales lluminoses per poder mesurar amb els telèmetres a quina distància ens tenen i senyalar exactament en els seus mapes cap on han d'apuntar les seves armes. Ens escamparem quan ho hagin fet, mentre no calculen i posen en posició de tir els canons, els morters i les metralladores. Han d'anar amb molt de compte perquè ja som molt a la vora dels Cabezos i han de vigilar de no fer-se mal ells mateixos.

Encara no havia acabat la meva explicació i altra vegada s'havia fet de dia, amb uns poderosos flashes de magnesi disparats des d'allí dalt. Vaig donar l'ordre de separar-nos, uns cap al nord, d'altres cap al sud, i

la resta cap a llevant, de seguida que s'haguessin apagat les bengales, i, ara sí, efectuar la corredissa tan de pressa com poguéssim. Vaig demanar a en Quim que anés al tanc del capità i li fes indicacions que volia parlar amb ell, i li passés l'ordre: un vehicle cap al nord, l'altre cap a rera i el tercer cap al sud, a tota la velocitat que els fos possible d'abastar. M'havia tornat un bon estrateg o, almenys, un saçaç endeví: de seguida van començar a caure projectils en l'àrea reduïda que ocupàvem suara, però ja ens havíem escampat prou —i encara corríem!— i no ens van fer ni una esgarrapada.

Van repetir diverses vegades el joc de les bengales i, durant uns llargs minuts, van assolir un enllumenat permanent. Probablement des dels observatoris ja no veien la nostra gent, però, en canvi, no podien perdre de vista els tancs. Aleshores els vaig demanar que avancessin cap al barratge de filferro, el desfessin i ja se'n podien tornar cap al seu barranc. Tenia la seguretat que si els veien al peu mateix del Cabezo, l'artilleria emmudiria.

Els carros blindats van passar i repassar pel damunt del barratge i els suports fets amb rails de ferrocarril es trencaven com si fossin escuradents. Els manyocs de filferro espinós s'entortolligaven a les erugues i afegien un nou estrèpit, un seguit de grinyols que ens feien estrènyer les barres. Els tancs havien acabat llur missió i els vaig fer la indicació d'alto convinguda servint-me d'un noi al qual vaig encarregar el missatge mímic, i vaig demanar que pugés a la superfície el capità. Li vaig donar un full de paper per a en Ferrándiz, amb un missatge brevíssim («Missió aconseguida» i la meua signatura), i els blindats van girar cua. Almenys ja quedàvem lliures d'aquell terrible soliloqui que és parlar des de fora a la gent de dintre d'un vehicle blindat, equivalent a fer un discurs a una galleda o a parlar per telèfon amb un aparell desconnectat. Vaig pensar, per imprevisible associació d'idees, en aquells miralls que per una banda reflecteixen la imatge i per l'altra són transparents, i que n'hi havia a «Cal Sacristà» —un aterridor antre d'invertits al qual ens deixàvem caure per esnobisme quintaessenciat, com el que ara fa anar l'élite a El Molino i declarar sublim el luctuós espectacle— i abunden a les cambres d'interrogatoris policíacs.

No hi havia ningú als Cabezos, ni als de l'Espino ni als de Veguillas. Aquests darrers no formaven part del nostre atac ofensiu i els havíem afegit pel nostre compte puix que dominaven la carretera des del cantó oest i la seva possessió complementava la dels de l'Espino. Aquesta vegada érem els cent disset complets, sense ni una sola baixa, cosa que encomanava una eufòria enorme.

El podrit enemic, en la seva retirada havia abandonat un munt de papers i caixes de municions i granades de mà —aquella ben feta joguina italiana, bellíssima com a producte industrial—, però no havia deixat ni una arma ni una llesca de pa. Vam fer anar cap als dominis del cap de la Divisió, amb mitja hora d'interregne entre ells, tres nois portadors d'ultra els missatges en clau de S.O.S. demanant menjar, armes i municions (previsiblement contraatacarien l'endemà, de seguida que es fes de dia), d'algunes de les coses arreplegades a les trinxeres dels Cabezos, com eren una llibreta-registre del personal d'una Companyia que curava de la posició, encapçalada pels oficials, mapes amb els desplegaments feixistes i el nostre, en el qual hi havia detallades, fil per randa, totes les Unitats, els noms dels comandants i el nombre de peces d'artilleria i de tancs. Un dels enllaços se'n va endur una bandera de la «Falange Española», car a en Morera i Falcó i a mi ens va semblar una nota ben pintoresca la qual, quedi dit en honor a la veritat, va anar a parar a l'Estat Major de la Divisió per tal d'evitar que creixés la baralla que ja havia nascut entre el meu comissari i jo, respecte a la possessió particular del trofeu. El donàvem a la Divisió i nosaltres ja no calia que disputéssim.

Era estranyíssim que en una violenta contraofensiva com la que executaven els feixistes per reconquerir Terol abandonessin aquelles quatre elevacions-clau en el domini de l'enllaç pel nord de la ciutat perduda, al costat de la carretera i el ferrocarril que podien fer arribar gent i material. Era evident que per a nosaltres feien un misteri absolut les idees de maniobra dels militars rebels. Ara que érem en aquelles cobejades trinxeres, desitjàvem amb tota l'ànima que arribessin els companys que ens havien de rellevar i efectuar les voladures de la carretera i la via del ferrocarril, feines de molta especialització que

portaven a terme sapadors bregats.

Allò tenia tot l'aspecte de ser un parany monumental i aquesta dimensió l'adquiria en la nostra anàlisi fatalment mancada d'elements de judici. Era lògic que deduïssin que el nostre atac als Cabezos de Singra obeïa a l'afany de controlar amb el nostre foc el tren i la carretera i, si els abandonaven com havien fet, indicava que tenien tota una altra idea de maniobra que els feia descartar com a camins de recuperació de Terol els que nosaltres ens imaginàvem.

—Què en penses, Quim?

—Que hem vingut a tastar el formatge de la ratera (deu ser la gana que em fa fer aquesta imatge!). És evident que entre el matí i ara han canviat d'idea. Tots els obstacles que ens han posat abans, ara s'han tornat facilitats. Han disparat bengales i artilleria només per una qüestió de principis, per demostrar-nos que hi eren. Però deuen ser conscients que no ens han fet ni una esgarrapada. Que no valia la pena de fer-la a aquells quatre arreplegats que caminaven darrera els tres tancs escandalosos.

A les dotze de la nit van arribar els intendants, amb les paperines del dinar-sopar-berenar (i probablement esmorzar de l'endemà), amb un parell de garrafes de vi raspós, i se'n van anar de seguida que havien fet el repartiment de les grans cistelles, just al moment que arribaven els de municionament. No duien res d'allò que demanàvem: ni una sola arma. En previsió del contraatac, volíem mitja dotzena de metralladores i tants morters com fos possible, amb les consegüents dotacions de projectils, però no portaven sinó caixes de bales de màuser, cintes de la Maxim i carregadors de les submetralladores. Una nota escrita a mà per en Ráfales em deia que el Cos d'Exèrcit era l'encarregat de les accions de voladura i que ja havien dit a en Del Barrio que els Cabezos eren en poder nostre i afegia que ell, personalment, tenia la impressió que en Del Barrio donaria senyals de vida immediatament. Una nota manual i en llapis permetia aquell gènere d'esplai i, encara més, els poc bèl·lics mots del final, de «sort!»

i «petonets als nens».

Ara que hi érem podíem veure l'extensió real d'aquelles posicions fins ara enemigues. Eren unes trinxeres en cercles concèntrics i no les hauríem cobertes eficaçment amb menys de tres Companyies ben armades. Ara nosaltres havíem de fer el fet amb una minvada tercera part d'aquells efectius, amb prou feines una quarta part i escaig. I únicament amb quatre armes automàtiques: tres submetralladores bones i una vella Maxim de carretó pràcticament invàlida que, segons deia en Morera, Àustria havia abandonat a Austerlitz.

Hi havia una cosa evident: si Franco havia pensat a fer servir els Cabezos de ratera, abans d'abraonar-s'hi esperarien que s'omplís. Evident, evident... qui pot parlar d'evidències en una guerra?

Neu artificial

L'any 1953, a XHTV Canal 4, el primer —cronològicament parlant— de la televisió mexicana, fèiem un programa teatral setmanal que transmetíem els dissabtes al vespre. Avui, és clar, costa d'entendre que realitzéssim tot allò amb aquells mitjans tan precaris d'aleshores i en directe des de l'estudi, el plató, que en diuen aquí. Penseu que encara no havia estat inventat el formidable recurs del vídeo o que, en tot cas, era en fase experimental i no comercialitzat i que el cinema era car i desproporcionat. No quedava cap altre recurs que la producció íntegra dins l'estudi i la transmissió en directe. (Per això no tenim cap document gràfic d'aquells programes, que es creaven, pujaven a l'aire, hom els veia i s'esvaïen com un efilall de notes musicals que no haguessin estat escrites a cap pentagrama, o com uns dibuixos traçats en l'espai per columnes de fum llançades per avions.)

Hom coneix la tremenda servitud de muntar un espectacle que passa en directe i al qual no pot ser esmenat cap error i que, quan s'esdevé el bunyol, no queda cap altre recurs que els esgarips i els planys forassenyats. Hom no podia millorar la presa d'alguna de les càmeres

que ja hagués pujat a l'antena i des d'allí s'hagués llançat a l'espai. Tot ha canviat molt, en aquests trenta anys i escaig. Abans, al mig del decorat, darrere o al costat de la càmera central, hi havia el «boom», la girafa amb el micròfon, perquè en aquells temps encara no s'estilava això que cadascú dugués el seu, minúscul i fidel, enganxat a una solapa o al pit de la brusa, sinó que n'hi havia un de general, amb la missió d'enregistrar-ho tot i, sobretot, sense que la càmera l'enxampés mai. Tampoc no existia la sonorització posterior. Recordar els atzars, els imprevists i els contratemps d'aquella època primerenca de la televisió em fa el suggeriment de com devia ser per dintre la gesta de fer les pel·lícules de Georges Méliès. Eren els temps heroics d'un nou mitjà de comunicació i no sorprèn que el fet de posar-lo en marxa també reclamés heroïcitats.

Solia rebre el guió amb una setmana de temps, durant la qual —i de seguida, sense torbar-me— l'havia de llegir, fer els projectes dels decorats (tres o quatre, normalment, en els teleteatres d'una hora), aconseguir que el director i el productor els aprovessin i preparar tot el material per a bastir allò durant la nit del divendres al dissabte, a partir de les onze de la nit, quan havia acabat el darrer espai del dia i quedava disponible l'estudi (només n'hi havia un, gran, això sí, però no s'hi podia construir res, ni tan sols clavar-hi un clau durant la transmissió). Habitualment, els assaigs amb les càmeres començaven els matins mateixos del dia de la transmissió i calia interrompre'ls quan començava la programació diària, normalment a migdia. En molta ocasió ja passaven els títols de l'espectacle i encara hi havia un fuster clavant una motllura en un decorat o un encarregat d'utilatge col·locant el ram de flors que acabava d'arribar.

Un dia vaig botre emocionat: l'obra del proper teleteatre era «El pont», un bell drama entre enginyers que construïen un immens pont de ciment. Tota l'acció era en exteriors —«exteriors» fets a l'interior de l'estudi, evidentment— i aquest és l'aspecte més apassionant de la feina d'escenògraf: saber mentir, assolir que l'espectador no descobreixi la trampa i s'empassi que tot allò és veritat. Com a premissa fonamental, aconseguir que sigui la càmera la primera a creure en la legitimitat

d'allò que capta: que la pedra és pedra, que la neu és neu, que aquell actor és l'enginyer cap de l'obra, etcètera.

«El pont» era una peça dramàtica crispada, sense dones: passava en un campament d'uns enginyers i uns obrers que construïen un pont damunt un riu que havia estat desviat durant les obres. Se suposava que l'acció s'esdevenia molt lluny de qualsevol nucli urbà i els enginyers i els obrers vivien unes tensions molt fortes, però no cal pas que expliqui tot l'argument, oi? La qüestió era que el desenllaç es produïa quan arribava l'enginyer director de la companyia encarregada d'executar l'obra. Ah, i no m'oblidés pas de donar un detall essencial: nevava des de feia dies, tot el paisatge era blanc de neu. I l'enginyer arribava per un camí molt difícil.

Tenia sencer tot l'estudi i vaig abocar la casa per la finestra. Fer aquell decorat i aconseguir que semblés versemblant era un bell desafiament. L'amo del Canal 4, el senyor Rómulo O'Farrill, tenia a Puebla una immensa planta muntadora d'automòbils i feien l'encaix de peces que venien dels Estats Units o d'Anglaterra, de diverses marques (ara hi munten els Volkswagen). La marca més prestigiada era el Packard, del qual a la vegada l'empresa O'Farrill era la distribuïdora. Em va semblar que fóra un bon cop publicitari, —per al qual ni caldria esmentar la marca— si feia arribar l'enginyer en un Packard elegant i darrer model. La idea funcionava en tots els sentits: anava bé per la categoria social de l'enginyer, demostrava que era un vehicle capaç de transitar per camins dolents i en condicions adverses com aquella, damunt un gruix de neu, i amb aquestes raons vaig fer que en «Romulito» O'Farrill em deixés endur el cotxe més aparatós dels que exposava, un fastuós sedan negre, lluent com una vicetiple.

No li ho vaig dir per no espantar-lo, però jo necessitava el cotxe brut i «nevat». El vaig fer cobrir amb una capa de guix i blanc d'espanya ensalгат amb àcid bòric i vam empastifar tots els costats, els parafangs i les rodes amb unes pastetes de terra ocre dissolta amb aigua. Vam entelar el parabrisa i tots els vidres amb aigua de sabó i el pobre Packard feia un efecte majestuosament dolorós. Vaig pensar que el

missatge publicitari implícit quedava d'allò més dissimulat i vaig aventurar, malèvol, que a conseqüència d'allò el senyor O'Farrill no vendria gaires Packards o que, si més no, més valia que no es fes massa il·lusions.

Vaig construir tres pilastres del pont, que es perdien amunt de l'escenari, una de les quals figurava que ja havia estat desencofrada; vaig fer construir una pala mecànica d'eruga i era allí, al fons, mig coberta de neu; les barraques dels obrers, la taverna, el dipòsit de material i la gran estança de reunió i esbarjo dels enginyers, peça en la qual s'esdevenia el cinquanta per cent de l'acció. Mai no havia fet una collita tan solemne de lloances, tant per part dels qui veien el decorat a l'estudi com dels qui el van contemplar per televisió. Ningú no va endevinar cap de les múltiples trampes. Ja és coneguda la importància que té la credulitat en aquest tipus d'espectacles i la suggestió és un factor molt digne: em sentia recompensat amb escriure de tota la feina quan algú s'aixecava les solapes de l'americana.

Ja he dit que, sense vídeo, no hi havia cap possibilitat d'enregistrar el teleteatre i per aquest motiu d'«El pont» només en queda el record. Especialment en el senyor Rómulo O'Farrill, cal que cregui. Perquè quan es va acabar l'obra i abans de començar a desfer el decorat (no fos cas que abonyeguéssim el cotxe amb un fustot qualsevol!), vaig engegar el vehicle i el vaig dur en marxa enrera fins a la porta de l'estudi. Vaig dir a uns treballadors meus:

—Netegeu bé aquest cotxe. El vull dur aquesta nit mateix a l'«Automotriz O'Farrill» i no estaré tranquil fins que no l'hi hagi deixat.

No podia ni remotament sospitar que farien allò! Van acordar que la millor manera de rentar-lo era amb la mànega d'aigua a pressió. I van dissoldre tot el guix, l'àcid bòric, el sucre i el confetti blanc i les sinistres farinetes es van ficar per tots els intersticis del vehicle, sota les motlures, entre els vidres i les portes i en les juntures i frontisses del capó i del portaequipatge. Quan me'n vaig adonar ja no tenia

solució! Vaig fer que eixuguessin l'aigua sense gens ni mica de fricció i que quan s'hagués eixugat miraríem d'encerar-lo i polir-lo amb un producte que jo tenia al meu cotxe. Va quedar bé, mirat superficialment; en detall no resistia l'impacte d'un examen. El vaig dur a l'agència de l'amo a quarts de sis del matí, que només hi hauria el «velador», el guardià nocturn, i li vaig deixar el cotxe en el racó que em va assenyalar de l'aparcament. En «Romulito» em va telefonar l'endemà i em va felicitar ple d'efusió. I em va tornar a trucar l'endemà passat i em va preguntar si havíem banyat el cotxe amb cola blanca, perquè no podien apujar ni abaixar cap vidre, i que hi havia guix sota els seients i en el carburador, a la bateria i dins les cambres dels pneumàtics, que els seus mecànics havien mirat de treure'l però que com més en sortia més en quedava i que no havia trobat cap més remei que fotre el Packard dalt d'un camió i dur-lo a Puebla, a la planta, per tal que el desfessin i el col·loquessin de nou a la cadena de muntatge.

—«Lo siento, señor O'Farrill, créamelo. Mis carpinteros trataron de lavarlo con una manguera y, ya ve usted: metieron yeso disuelto por todas partes. Pero en el teleteatro quedó muy bien, ¿verdad? Yo creo que habrá resultado un anuncio fabuloso. Venderá muchos coches.»

—«Quizás. Pero nos los pedirán merengados.»

Final dels Cabezos i altres finals

La sensació d'impotència és desmoralitzadora per definició. Ara desitjàvem més que mai l'arribada d'aquells sapadors- dinamiters i, sobretot, que enllestissin aviat llur feina i que rebéssim l'ordre d'abandonar els Cabezos abans que els generals franquistes no decidissin d'atacar-los. Ens vam repartir les trinxeres dels dos promontoris, en Morera i Falcó amb la meitat de la gent i dos fusells-metralladora va ocupar el Cabezo del nord i jo, amb l'altra meitat dels soldats, la Maxim i l'altra submetralladora, el del sud. Havíem abandonat, naturalment, els Cabezos de Veguilla, puix que no pertanyien a la nostra ordre de combat i, atès que érem tan pocs

numèricament, no era gens convenient la dispersió.

No ens van venir a rellevar ni els dinamiters anunciats ni ningú. Era el dia 29 de desembre i feia un fred horrible, malgrat que no nevava. Ens van deixar tranquils tot el matí i gairebé tots vam dormir, rellevant-nos, amb la clara sensació que els Cabezos no formaven part de la contraofensiva, amb la greu sospita que potser quedaríem a reraguarda enemiga... o que ja hi érem. Però a migdia el panorama va canviar radicalment. Van iniciar l'atac als Cabezos amb cavalleria mora i penetraven a l'àrea fortificada pel camí que havien obert els nostres tancs! Mai no he conegut el nombre d'integrants de les Seccions de Cavalleria, la qual cosa em priva, encara avui, de dir si els atacants eren simples esquadrons o un regiment sencer. L'única fórmula que s'ajustaria fidelment a la realitat fóra dir que eren molts, moltíssims, i que semblava que sortissin de sota les pedres, que hauria dit el meu Vell Opoton, o que, com el guix del Packard —i aquestes haurien estat paraules del senyor Rómulo O'Farrill—, com més en treies més en quedava.

Els moros tenen una singular forma de combatre i s'enardeixen amb els propis aücs. Mentre cavalquen i tenen companys al costat, són realment ferotges. El panorama esdevé totalment modificat quan se senten sols, i els sobrevé fins i tot com una paràlisi que no els deixa disparar les armes. Descavalquen, cauen de genolls en terra i profereixen gemecs que corglacen, tot suplicant clemència:

—«Mi bueno, mi repúblico, yo moro engañado obligado por Franco».

Parlen una mena d'espanyol com d'anglesos de pel·lícula, amb aquella constant del «mi» seguit de l'infinitiu verbal. La pròpia ferocitat d'instant abans, quan anaven a cavall i proferien els aücs, descartava tota mena de sentiment compassiu. Era impossible que fessin llàstima!

En tota la posició doble dels Cabezos no hi havia cap altra metralladora que la nostra Maxim de carretó. Vaig escollir dos nois com a servidors i en vaig posar mitja dotzena més a omplir les cintes que s'anaven

buidant. Els nois que m'assistien coneixien bé la metralladora, còpia soviètica del model anglès, i cada cop que s'encasquetava, cosa que s'esdevenia molt sovint, la posaven a punt amb una gran expertesa, àdhuc estalviant-se cremades. Amb la meua màquina, el fusell-metralladora i la resta de màusers vam aguantar l'escomesa inicial dels moros. Durant una hora llarga no van parar de combatre i, com ja he dit abans, onada rere onada en sortien de pertot arreu. L'avantatge posicional era nostre, gràcies al talent fortificador de l'enemic per una banda i al fet que érem nosaltres els posseïdors de la posició elevada, des de la qual dominàvem per la mateixa altura i pel fet que per als atacants era camí de pujada i havien de fer foc contra un enemic que no veien. L'ur afany, evidentment, era d'arribar com més aviat millor a dalt i al subsegüent combat cos a cos. D'altra banda, l'atac de la cavalleria ha esdevingut massa vulnerable i la guerra moderna l'ha descartat completament i els genets són avui una figura exclusiva de les desfilades. En combat, la cavalleria ofereix blanc molt abundant i encara que no toquis el genet i sí, en canvi, el cavall, l'animal cau i s'enduu el guerrer en la caiguda. Generalment qui el cavalcava resta inutilitzat durant una bona estona —àdhuc en els casos en què no ha quedat presoner sota les costelles de la bèstia— i quan qui ha esdevingut tocat ha estat el genet, el cavall que camina sense guia és una nosa terrible per a tots els altres.

Van deixar davant nostre un esbalaïdor escampall d'homes i animals. Alguns moros havien vingut cap a les nostres trinxeres fent onejar mocadors blancs (es retien quan havien caigut!) i s'humiliaven dolorosament. Els vam fer presoners, és clar, i eren resolutament més aviat un destorb que no pas un profit, car els havíem d'allunyar del parapet, fent-los entrar a les «chabolas», i ens calia segregat soldats nostres d'on més falta feien per convertir-los en vigilants d'aquells covards. (No els tinc mania, honestament sigui dit; no sóc racista ni en podria ser. Però els moros no els puc veure ni en pintura per culpa del ressentiment: no els perdono que hagin assassinat en Raimon. Com que no ho puc dissimular, prefereixo confessar-ho.) La majoria dels presoners s'oferien per a combatre des de la trinxera al nostre costat i, tampoc no caldria dir-ho, rebutjàvem llur oferiment.

Era probable que ens tornessin a atacar i també, ara que havien vist la resistència del Cabezo sud, que ho provessin per l'altre promontori sense abandonar l'escomesa del primer, per tal que no ens confiéssim i no hi enviéssim reforços. En Morera i Falcó i jo ens vam posar d'acord a auxiliar-nos recíprocament en cas que reïncidissin a atacar una sola de les posicions. En aquest cas, traslladaríem al Cabezo els combatents inactius de l'altre i, sobretot, si advertien l'espetec de quatre màquines automàtiques —una metralladora i tres fusells- metralladora—, pensarien que els defensors érem en un nombre major del real. Parlàvem, de debò, d'un factor que no tenia cap mena d'eficàcia en la situació autèntica, car l'única cosa que podíem aconseguir era congriar contra nostre una acció ofensiva superior a les nostres migrades probabilitats de resistència. Vaig redactar un missatge al cap d'Estat Major de la Divisió posant-lo al corrent de tot plegat, i com que era molt perillós que el document caigués en poder de l'enemic, vam fer que quatre xicots dels nostres s'enduguessin com a ostatges deu moros, amb la qual cosa quedaven protegits —o almenys teòricament— pel que feia a una emboscada. I, d'altra banda, ens alliberàvem de deu noses! Mai més no vam saber ni una paraula del meu missatge, dels nostres quatre companys i dels deu ostatges. I, de debò, vam trigar cinc dies a tenir notícies directes de la nostra Divisió.

L'enemic va donar senyals de vida a quarts de quatre de la tarda amb una virior insospitada: tres avions de bombardeig i nou de caça van fer interminables repassades damunt els Cabezos. Altra vegada ens beneficiàvem de la solidesa de les fortificacions feixistes. Molts dels camins d'enllaç entre les trinxeres concèntriques eren sòlidament coberts amb tècnica de blocaus i aguantaven els successius esclats de les bombes i els múltiples metrallaments damunt blocs de ciment o sacs de terra. No ens van fer ni una sola baixa. Era un reconfortant «canteu, canteu, ninetes, que el ruc està malalt».

En Morera i Falcó i jo vam convocar els sergents i els vam dir que aquell vespre faríem una reunió d'urgència. De la Divisió no ens havien comunicat ni un sol mot, ningú no havia vingut a rellevar-nos i solament havíem rebut una cistella de pa de munició, uns talls de

botifarra fòssil i uns grapats de figues seques —seques en el sentit més literal de la paraula—, prova, potser, de la nostra vinculació amb Fraga, la dels «plats plansplens de figues blanques». Ens sentíem completament desvalguts i abandonats i teníem la certesa que no podríem resistir cap investida seriosa de l'enemic. Ens adonàvem que no posseïem gens ni mica de vocació numantina i que no era cap al·licient per a nosaltres la possibilitat d'un cant inspirat en la nostra gesta redactat per qualsevol inflammat Miguel de Cervantes Saavedra.

—I pensar que el comandant de la Divisió volia veure voleiar la bandera republicana! —es va plànyer amb amargor un dels sergents.

L'única eina òptica que teníem en el nostre poder era una vella mira telescòpica de fusell, que semblava una ullera de llarga vista d'un mariner coetani de Galileo Galilei. Amb aquell rudimentari instrument resseguíem els camps, les muntanyes, els aiguavessos que ens envoltaven i enlloc no vèiem ni el menor rastre de vida humana. Vaig enfocar acuradament l'avenc-refugi de l'Estat Major de la nostra Divisió a la Sierra Palomera, però ningú no s'hi movia ni s'hi menava. Tampoc no hi havia cap mena de moviment a l'ermita de la Virgen del Castillo i ni tan sols vèiem els tancs en el barranc, malgrat que això tampoc no indicava res que fos essencial, puix que els podien haver camuflat millor, sobretot ara que l'enemic sabia que en teníem en aquell sector.

Un noi que no recordo com es deia havia vist cap a la Cañada Blanca, a la falda de la Sierra de la Almohaja —a ull nu, sense cap mena d'ajut òptic!—, que hi havia una concentració de cavalleria i tancs. La nostra ullera de llarga vista confirmava, d'una manera més aviat vacil·lant, la clara visió d'aquell minyó que tenia ulls de pastor. Cap al tard vaig aplegar els companys responsables i els vaig dir:

—Res no ens podria passar que fos pitjor que un consell de guerra per abandó d'una posició sense l'ordre emanada d'uns superiors. Jo assumeixo aquest risc. Arribat el cas, em defensaria amb un argument inapel·lable: érem nosaltres els qui havíem estat abandonats i el

comandament no havia complert cap dels seus compromisos; nosaltres, en canvi, érem allà on ens havien ordenat. Podríem provar davant el més exigent dels tribunals que havíem estat víctimes d'una inassistència total, sense que ens haguessin arribat reforços, armes, municions, sanitaris ni queviures. Jo proposava d'esperar fins a les dues de la matinada. Quan ja fos fosc del tot, sortiríem a escorcollar els cadàvers dels moros i els agafaríem les armes, les granades de mà, les municions i tot allò que trobéssim d'aprofitable i entre les tres i les quatre de la matinada, abans que els feixistes no iniciessin el contraatac, sortiríem ordenadament i faríem via cap a Sierra Palomera. Havíem d'atènyer la Peña Blanca o el Pico del Ruido i, si calgués, ens obriríem pas.

Era indispensable que reféssim el contacte amb la nostra Divisió i vaig dir que si, com tot ho feia sospitar, s'havia retirat d'aquells topants, caldria trobar-la on fos. Vaig acabar:

—Prepareu la gent per a una llarga marxa i combats, en dejú, de ben segur, i digueu-los que ens hi va la pell, que és una qüestió de supervivència refer el contacte amb la nostra Unitat.

Un dels sergents va dir:

—Potser aquests moros de merda duen teca dins les bosses de bandolera.

—Qui sap —va fer en Morera i Falcó—. Però, de botifarra, ja podeu estar ben segurs que no en trobarem.

—Ai, quina festa, si un d'ells dugués una carmanyola plena de cuscús! El pensament ja em fa bavejar.

Ningú, naturalment, no es va quedar amb cap d'aquells pantalons bombatxos que recordaven els dels camperols argentins, però van ser diversos que van aconseguir un bon parell de botes, i suèters de llana gruixuts i una enorme quantitat de coses menudes com ara cadenetes, rellotges de pols i encenedors. Vam fer una sensacional collita de

màusers amb baioneta, cananes plenes de municions i granades de mà de tres menes: la usual espanyola, la B-3; el model italià —aquell ovoide esmaltat de colors llampants que semblava una joguina i del qual ja he parlat extasiat—, i les alemanyes, que eren lletges i funcionals, fidels a l'estètica del país: un cilindre amb un llarg mànec de fusta, molt útil de cara al llançament puix que quan la deixaves anar, amb impuls de martell, la granada quedava alliberada del fiador i esclatava al cap de sis segons exactes.

Altra vegada anàvem amb les sabates desfetes i aquella havia estat una oportunitat d'aconseguir-ne de noves o en bon estat. A mi, per aquella cosa instintiva de fàstic, em va fer repugnància aprofitar l'ocasió i vaig penedir-me deu mil vegades de les meves manies. Amb el meu calçat esbotzat vaig caminar damunt la neu com aquells homes de certs pobles primitius ho fan damunt el llit de brases i el suplici va durar dies i nits i —ja ho explicaré més endavant, tot vindrà— vaig haver de transigir atesa una situació límit.

Quedàvem setanta-nou dels cent disset expedicionaris als Cabezos, en la segona edició, i al nostre grup calia afegir-hi els trenta-set moros que havien lligat un mocador blanc a la baioneta (havien estat quaranta-set, però calia descomptar els deu que havíem fet sortir com a ostatges), i ens vam posar en marxa a les tres en punt de la matinada. Els àrabs feien un grup enormement taciturn, visiblement malfiat, puix que no havien comprès a què obeïa la sortida dels seus deu companys deduïem que llur pensament els menava a imaginar la pitjor solució. No deien res, però tot ho miraven amb ulls esbatanats, com si cerquessin el cantó per on els havia d'arribar l'escomesa mortal. En Quim també es va adonar del sofriment dels captius i se'm va apropar amb la seva hipòtesi de treball:

—Trobo que és una bestiesa monumental que, en un cas compromès com aquest, hàgim d'anar pel món arrossegant el llast de trenta-set moros filldeputescs, que feia unes hores maldaven per pelar-nos, i que, per torna, els hàgim de vigilar ara que vénen cagats de por. Què en farem? Els presentarem a en Del Barrio com a capturats per nosaltres i

mirarem d'aconseguir la «Laureada de San Fernando» o qualsevol altra conya del gènere? Si el resultat d'aquesta feinada és un ascens, per mi ja se'l poden fotre on els càpiga! Em sembla insensat fer un camí tan arriscat com aquest que hem començat, amb el ròssec d'aquests podrits. Accepto la idea d'haver de compartir amb ells el menjar que un dia o altre arriplegarem, però em sap un greu enorme haver-los de tenir com a companys si per una cosa o altra hem de combatre amb els feixistes.

—Tens tota la raó, però, què vols que en fem? No els podem pas matar, oi?

—Evidentment. Però el meu parer és de fer-los tornar als Cabezos i que s'hi quedin fins que els seus socis franquistes no els alliberin.

Els vam aplegar i els vam donar l'ordre de retorn. Ells tots sols? Cap no la volia obeir! Els vam explicar bonament que ens feien nosa i que havien de romandre als Cabezos i que, si no ho volien fer, no ens quedaria cap altre remei que afusellar-los allí mateix. Mare meva, quin teatre! Fingíem una ferocitat que no posseïem i ells feien veure que se la creien. Però no transigien. Tant a en Morera i Falcó com a mi se'ns van acabar els arguments: ambdós érem massa tous! Els vam dir:

—Vosaltres mateixos! L'oportunitat, l'heu tinguda. Nosaltres ens declarem lliures de responsabilitat respecte a les coses que us puguin passar d'ara endavant. No oblideu que sou combatents enemics i presoners nostres.

Els replicaven que «no Franco, no franquistas; nosotros evadidos repúblicos voluntarios; ¡nosotros querer luchar repúblicos!» i d'aquí no els trèiem. Tenien raó en un punt fonamental malgrat les circumstàncies en què s'havia produït: ells s'havien retut ensenyant-nos bandera blanca.

—Hi deu haver un codi ètic internacional, oi? —vaig insinuar.

En Quim em va tallar bruscament:

—D'on surts, ara, amb legislació internacional? Que se la fotin al cul, si autoritza sollevaments militars reforçats amb estrangers: moros, alemanys i italians!

Aquells militars sollevats havien trencat les nostres línies en diversos punts i se servien d'una tàctica agosarada, consistent a avançar en profunditat en oblit dels flancs, amb la manifesta idea de crear bosses d'encerclament de les Unitats de l'Exèrcit de la República. Del nord cap al sud, havien assolit la ruptura contra Pancrudo, Visiedo i Rillo; un xic més amunt de Singra, havien romput i s'endinsaven cap a Argente (cosa que justificava l'aparent abandó dels Cabezos); ja en el propi sector de Terol, avançaven des de Gandé cap a la Sierra de Corbalán i ja havien ocupat els pobles de Corbalán i Valdecabro; i encara més avall, des de Campillo i Villastar, introduïen un sòlid tascó entre els nostres Cossos d'Exèrcit XIX i XX. Moltes Unitats pertanyents als Cossos XIII i XXII ja havien caigut en aquells paranys d'encerclament. Cal que digui que aquesta informació que dono ara l'he aconseguida en els llibres dels memorialistes franquistes de la guerra i que, aleshores, en aquell final de desembre del 1937, no en teníem ni la més petita noció.

Era en aquestes condicions que deixàvem Singra i anàvem a endinsar-nos en un territori del qual ningú en absolut no coneixia l'exacta pertinença. Ja s'havia fet de dia. Havíem arribat a un barranc, en plena Sierra Palomera, i hi havia arrengrerats, mig sepultats per la neu, tres camions militars Austro-Daimler, amb denominacions d'Unitats franquistes pintades a les portelles. Dúiem un noi de Bellpuig d'Urgell que era un mecànic expert i vam decidir segrestar els tres vehicles si el nostre minyó aconseguia posar-los en marxa. Ens hi vam apropar i tots tres duïen càrrega de caixes de granades de mà, sota una vela de lona coberta de neu. Dos dels camions tenien la bateria completament morta i únicament l'altre va respondre tímidament. A la caixa de cada vehicle hi havia dues llaunes de vint-i-cinc litres de benzina. En Perelló —el noi de Bellpuig, agregat al Cos de Tren de la 95 Brigada Mixta i cedit per a la nostra operació als Cabezos— va fer el suggeriment de descarregar el camió, amuntegar a un costat del barranc les caixes de granades i mirar que entre tots empenyéssim el vehicle barranc amunt i

avall, fins que no l'engeguéssim. Feia els intents quan anava cap avall, amb la segona posada, i el motor va fer unes quantes falses explosions i, finalment, va agafar un ritme regular, massa sorollós pel que feia als nostres interessos. Eren uns vehicles de set o vuit tones i, lògicament, les cent sis persones no hi cabíem, ni farcint la caixa i la cabina. Ells, els feixistes, van comparèixer a resoldre'ns el problema com imantats.

Per un caminó que donava al barranc baixava una patrulla franquista integrada per una vintena de minyons. Anaven si fa no fa vestits com nosaltres mateixos i també, sota el gruix de les mantes, desapareixien els símbols i els galons. El fet de veure'ns treballant en els camions els va menar a creure que hi érem destinats. Si era difícil de fer distincions entre ells i nosaltres a partir de la indumentària com a referència, els moros en canvi eren molt fàcils d'identificar, pels rostres i la roba. Un dels patrullers (devia ser l'oficial que els comandava) va preguntar a un dels moros de quina Unitat eren. L'interpel·lat va contestar:

—«Vigésimo Quinto Tabor, Legión Virgen de la Esperanza».

Seguidament va preguntar a en Joaquim Morera i Falcó:

—¿«Y vosotros»?

En Quim va llegir les lletres pintades a la portella del camió i va dir en un espanyol espesseït d'accent català:

—«Ochentava División, Vigésimo Segundo Cuerpo de Ejército».

Ja iniciaven la retirada, donades per bones les explicacions, i un dels moros va cridar:

—«¡Mentira! ¡Ellos ser rojos, ellos Cabezos! Ellos capitanes» —va afegir, assenyalant-nos a mi i a en Morera i Falcó—. «Nosotros prisioneros y ellos querer fusilar hermanos al-Mogreb y quitar armas. ¡Nosotros Arriba España!»

Tant en Quim com jo teníem la pistola a les mans i anàvem a silenciar

el fill de mala mare; no va caldre, perquè ens va passar al davant en Rappaport, afegit per atzar a nosaltres i pertanyent a la Brigada d'en Grañén. Va disparar contra el bocamoll gairebé a boca de canó. Hi va haver un moviment de confusió per part de tots plegats, com si cadascun de nosaltres volgués tenir la certesa de qui era amic o enemic. Afortunadament per als republicans, els nostres minyons van aprofitar els segons que va durar per a anar fins al camió i recollir les armes. Mentrestant, en Perelló ja s'havia enfilat a la caixa del vehicle que acabava d'adobar, havia agafat un dels fusells-metralladora i feia servir de parapet el sostre de la cabina. Va disparar una ràfega curta, com a senyal d'advertiment, i gairebé tothom es va estirar damunt la neu.

Va gastar uns quants carregadors, tot escombrant les parets del barranc, i va aconseguir el seu propòsit d'estemordir. Tots els components de la patrulla feixista duïen unes submetralladores lleugeres, gairebé més aviat com pistoles amb culata i llargs carregadors que sortien pel costat dret de l'arma (era la primera vegada que en vèiem) i es van posar a disparar, especialment contra mi i en Morera, assenyalats pel brètol «Yo bueno, yo repúblico» com a capitans de l'escamot lleial.

Onze ens havíem congregat darrere el camió i el fèiem servir de parapet, sabedors que era un refugi perillós puix que teníem allí al costat, a tocar, les caixes de granades de mà que nosaltres mateixos havíem descarregat, i sabíem que segons com n'enxampessin una provocarien una deflagració l'abast de la qual era molt millor de ni imaginar.

Teníem una dificultat terrible per a fer foc contra ells per la raó que molts dels minyons arrapats al sòl eren nostres, barrejats per atzar amb aquells moros vocacionalment fellons. No podíem disparar sense el risc de tocar la nostra gent i racionàvem els trets a aquells dels quals n'estàvem plenament segurs. Es va posar dempeus un dels feixistes — amb uns pebrots sobirans, el tipus! — i es va desprendre de la flassada que el cobria: era sergent. Va cridar, adreçant-se als onze que ens resguardàvem darrere el vehicle:

—«¡Rendíos!» —va proferir enèrgicament. Anava a afegir alguna altra cosa, però algú de nosaltres el va caçar amb un tret —em va semblar que l'havien tocat al pit— i va caure fulminat.

Érem en un atzucac estranyíssim, com si haguéssim caigut al fons d'un pou xuclador d'idees, nostres i de l'enemic. No sabíem què fer ni els uns ni els altres. Hauria estat molt diferent si ens haguéssim pogut reagrupar cadascú amb la seva gent; per a nosaltres hauria estat esplèndid, puix que l'avantatge numèric era molt considerable. Però això no era possible: un noi nostre que havia començat a arrossegar-se cap a nosaltres havia estat fulminat amb una ràfega de submetralladora. Vaig carregar un cop més la meva vella pipa, cada dia més atrotinada (amb les dents havia foradat literalment el broquet), i algun dels nois em va dir que era perillós que fumés en aquella situació i vaig replicar que la meva pipa no feia flama i que, d'altra banda, si no fumava no podia reflexionar (en aquella època ho creia de debò) respecte a què podíem fer. En Perelló —el mecànic de Bellcaire— tenia un peculiar sentit de l'humor i em va dir:

—Què cony has de rumiar? Som onze, oi? Doncs ja està: fem un equip de futbol i anem-nos-en a jugar a l'estranger i així ens estalviarem aquesta merda de guerra i potser encara farem calés.

Potser eren les onze o les dotze. Feia molt de fred i el cel estava completament encapotat. En Joaquim Morera i Falcó va dir:

—Em sembla que som a trenta-u de desembre. Quin cony d'entrada del 1938! Res de xampany, neules i torrons! Jo ja estaria ben content si em deixaven escurar plats en una fonda de sisos! Cauré, no per una bala d'aquests podrits, sinó per debilitat. Cal que trobem alguna solució. Quan hem topat amb l'escamot, m'ha semblat que un parell d'ells se'n tornaven amunt pel caminet per on venien. Algú s'hi ha fixat, també? Aquests dats pel sac d'aquí a una estona voldran anar a dinar i aquells dos que han fotut el camp ja seran aquí altra vegada, però ara amb reforços. Ja veureu com miraran d'enllestir-nosabans del tec. Més m'estimo no jugar-m'hi res perquè em sembla que no quedarà ni déu

per pagar la juguesca! Proposo que mirem de fotre el camp nosaltres onze, amb tantes armes com puguem, tirem barranc amunt i mirem de ser nosaltres els qui tornem amb reforços. Tard o d'hora trobarem la 60 Divisó, n'estic segur!

—I que abandonem els altres? —vaig preguntar esgarriat.

—Tens alguna idea millor? —va demanar ara en Quim.

Ell mateix tenia la resposta preparada i encara ara sembla que ressoni dins les meves orelles. Va dir:

—Quedem-nos com estem. Ni nosaltres els salvarem, ni ells es podran alliberar d'aquests malparits de merda. I quant durarà, això? Fins que el Perelló no els foti el camió damunt i miri d'atropellar-los tots? Fins que fem volar les caixes de granades de mà i anem tots plegats a la merda? O fins que no els arribin els ajuts i ens liquidin en quatre minuts? Fotrem el «réveillon» de Cap d'Any a l'Eternitat i sembla que allí hi ha calefacció central. I, això sí, ens rebran coberts de glòria, com veritables herois rojos i separatistes! Els farà goig, de tenir tan a prop aquesta mena de bestiar! Capità Avel·lí Artís-Gener, amic, germà meu, reflexiona amb el fum de la bona pipa, troba una solució que sigui més acceptable que la meva i, sobretot, siguem-hi tots a posar-la en marxa immediatament! Però rumia de pressa, per tal que no ens enxampin amb els pixats al ventre.

—Jo no hi tinc res més —va dir el noi de Bellcaire.

L'única proposta assenyada era la d'en Quim. Dura, colpidora, però érem en guerra. Si els papers haguessin esdevingut invertits, si haguéssim estat nosaltres els estesos a terra entre els moros i deu o dotze companys haguessin estat en possibilitat de fugir, no ens hauríem oposat pas que ho fessin! Miraríem de sortir d'un a un i que els camions deturats ens fessin de tapadora; tiraríem barranc amunt i de seguida que trobéssim un indret protegit ens hi quedaríem fins que no tornéssim a ser-hi tots... els qui haguessin reeixit. Que no fos massa lluny, puix que no convindria que ens perdéssim de vista.

—Qui surt primer?

—Qualsevol. És indiferent.

—Fem-nos-ho a palletes.

—Guillem per ordre alfabètic.

M'hi vaig oposar:

—No em fotogràs, pardal! Hauria de sortir jo i això és com un naufragi: el capità és el darrer que abandona el vaixell.

—Hem de marxar tots, oi? Doncs no fem cagarel·la! Jo passo primer. Fins ara, nens! —i en Rappaport va saltar per la part posterior del camió, armat fins a les dents i silenciós com un gat. Aviat havia desaparegut barranc amunt. L'un rere l'altre, vam abandonar el camió-refugi. Vaig ser el darrer i em dolia renunciar a aquell vehicle que, pel fet de pertànyer a l'enemic, ens podia haver ajudat a travessar certes zones mentre no trobàvem la nostra gent. Si més no, coses com aquella encara anaven d'allò més bé, almenys a les pel·lícules. Ara, quan al cap de tants anys analitzo els meus capteniments successius, em demano si no hi devia haver, en aquell cas de vanitat subconscient, un cert desig de presentar-me, no a les nostres línies, sinó als ulls d'en Ferrándiz, amb un trofeu d'aquelles dimensions, un camió capturat a l'enemic!

Altra vegada em vaig haver d'immergir en el món del fred. Els peus eren el meu problema més agut: duia un parell de botes de cautxú negre, d'aquelles que fan servir els jardineros quan reguen o els rentacotxes, que arriben fins a sota genoll. Quan me les apropiava, m'havia semblat que feia una adquisició excel·lent de cara al sòl nevat, puix que ignorava les propietats d'aquell material impermeable que, a la vegada, té la virtut de mantenir a l'interior el fred del defora, tot rebaixant-ne generosament deu o dotze graus. D'altra banda, la sola és molt prima i et fa sentir el sòl com si el trepitgessis descalç. Ara duia els peus —feia més d'un mes que no me'ls rentava!— embolicats amb

paper de diari i palla, tot entortolligat amb cordills, que se'm desfeien o canviaven de lloc cada deu minuts i ho havia d'arranjar i augmentava la provisió de fred interior.

(És de debò gairebé increïble, la capacitat humana per al sofriment. Un refredat, o els esglaons massa alts d'una escala, o ajupir-se els dits amb una porta, ens fan proferir esgarips en tots els registres, un punyent ventall d'ais i uis. Però quan el dolor és real, terriblement persistent i quan no s'albira cap sortida —ni ningú t'escolta ni es commourà—, resistim fins a límits inversemblants, sense deixar escapar ni la més lleu interjecció. En aquelles darreries del 1937 i inicis del 1938 havia estat capaç de passar cinc dies sense menjar i, a més a més, amb els nervis tensos com una ballesta i els tendons de banús, sense dormir ni cinc minuts i combatent la major part del dia, ofegant-me materialment —sense hipèrbole— en un món aliè i eternament rebutjat, l'element primordial del qual és matar. I era aquell i no cap altre el meu dolorós respirar de cada segon i tothora a punt de somriure, o d'esclafir la rialla, amb una sortida enginyosa d'en Quim, o d'en Perelló —que en tenia moltes—, o d'en Rappaport, i descobrint la subjugació de l'acte meravellosament estafador consistent a rosegar amb fruïció el cinturó de cuir durant hores, perquè ja saps que la sialofàgia és essencial, que la boca seca mata. I has après l'absoluta necessitat d'exercir tothora el control dels esfínters —que és una de les primeres coses que es perden amb el dejuni forçós— si no vols caure en el lamentable estat d'alguns dels companys.)

Vam trobar una balma al barranc del Reguero i va ser un aixopluc extraordinari. Ens va servir estupendament per a fer el recompte, estudiar la nostra situació, aplegar el major nombre possible de peces del trencaclosques i plantar-les damunt el parell de mapes que portàvem, comprovar les armes i municions que teníem i calcular quant de temps podríem resistir amb tot allò. A uns quatre quilòmetres cap a l'est i aproximadament a un quilòmetre en direcció sud hi havia una casa. Vam decidir organitzar una patrulla de descoberta. Calia travessar una carretera secundària, que venia del poble de Camañas, i els patrullers mirarien d'arribar fins a aquella casa i obtenir-hi algun

comestible. Valia tot: a les bones o a les males. Vam allisonar com s'esqueia els quatre integrants de la patrulla: s'amagarien si descobrien algú, fos qui fos, solitari o en grup, o si sentien o veien la proximitat de vehicles. Únicament en una situació de debò compromesa se servirien de les armes i mai, en cap cas, no revelarien on hi havia els altres set companys del grup. En el cas d'haver d'emprar defensa personal, es decantarien per les granades de mà, que indicarien un perill proper, a punt del cos a cos. Vam fer allò tan pel·liculesc de fixar tots els nostres rellotges (mai no se'ns deturaven tots a la vegada i amb uns ajudàvem els altres a tenir-los a l'hora) i vam quedar que si la patrulla no havia retornat al cap de cent vuitanta minuts, ens jugaríem el tot pel tot i sortiríem a cercar-los. Se'n van emportar la ullera de llarga vista i tenien la missió complementària d'esbrinar, sense esgotar recursos a la babalà, quines eren les forces militars més properes, i, no cal dir, desitjàvem que la missió reeixís en tots els aspectes i fóra una extraordinària benedicció si escatien on era la nostra 60 Divisió, en el dolç supòsit que encara existís.

Van tornar al cap de dues hores i mitja i quan, per tant, encara no era temps d'anguniejar-nos. Va ser una gloriosa entrada d'any 1938! Havien trobat un caseta camperola abandonada des de feia un cert temps, els amos de la qual havien retornat convençuts que la República mai no es deixaria arrabassar el conquerit Terol. Els havien venut un be dels quatre que posseïen i un parell de gallines i els havien regalat pa, sal, oli i una garrafa de quatre litres de vi. Duien, a més a més, totes les butxaques plenes d'all, cebes, tomàquets i pebrots i, encara, talls d'embotits de diversa mena. Aquella gent no sabia res de la situació militar i, explicada a grans trets, assabentar-se que aquells quatre minyons eren republicans com ells mateixos els havia desvetllat un afany estrepitos de solidaritat. Posats a situacions novel·lesques, el camperol més ancià —el patriarcal cap de casa— havia fet el suggeriment que els nostres quatre xicots es disfressessin amb roba de dona, que ells mateixos els fornirien, i d'aquesta manera podrien circular i passar inadvertits, cosa que els permetria d'apropar-se fins on fos prudent a fi i efecte de fer tots els aclariments que els calien. L'arribada dels nostres patrullers transformats en reis mags ens va

produir una eufòria enorme i vam riure molt, sobretot amb aquella idea de disfressar-se de dona, plena de propietats exhilarants. Un dels qui havien romàs a la balma els va dir:

—Genial! Potser hauríeu tingut la sort de topar amb una patrulla feixista, calenta com nosaltres mateixos, i us haurien violat!

Vam captenir-nos assenyadament i no vam posar-nos a menjar d'acord amb la gana que traginàvem, sinó a petites dosis, per tal d'engegar a poc a poc la fisiologia rovellada sense que haguéssim de prendre mal.

La nostra eufòria no era estrictament gastronòmica —i enològica, que tot ajuda— sinó per unes altres raons que ni tan sols ens havíem formulat, malgrat el seu gruix. Possiblement la més important era l'afany resolutament animal de sobreviure, a pesar de la tossuda interferència de la realitat circumdant. Hi havia la dolorosa càrrega d'aquells qui deixàvem pel camí i, paradoxalment, era més punyent abandonar-ne de vivents que no pas de morts, malgrat que per als primers sempre quedava un rajolí d'esperança. També hi havia, subjacent, un vague sentiment de culpabilitat que es dissolia en qualitat de baula d'una inacabable cadena, que potser començava amb els màxims dirigents de la guerra —d'ambdós bàndols— i acabava amb el darrer dels nostres combatents, rodejat de moros afamegats de venjança i aclaparat per la indefensió. Que aquell cop ho haguéssim superat no esborrava pas el terrible ròssec. Comprovàvem amb goig, també gairebé irracional, que érem onze supervivents que ens sentíem fraternalment vinculats, la qual cosa obria com una finestrella d'esperança en el sentit que potser sí, que encara teníem sentiments humans. L'estreta clivella deixava passar tota aquella satisfacció desbordada.

(Feia balanç i m'adonava, desolat, que jo tot sol no hauria pogut sobreviure ni cinc dies més. La vida urbana ens ha atrofiat coses que havien estat virtuts essencials de la nostra espècie. Fas unes comprovacions esbalaïdores: pots matar un home, però no sabries escorxar un xai! Jo, plantat tot sol davant la natura i havent de

sobreviure per mi mateix, no duraria gens, perquè no sé conèixer quines plantes o quins animals són comestibles i, sense escopeta —o potser fins i tot amb escopeta!—, no sabia caçar un conill i, encara que n'encertés un amb un cop de pedra, no el podria esquartermar ni coure'l ni me'l cruspiria cru o sense oli ni sal. I sense encenedor ni llumins —o una lupa i havent-hi sol en darrer extrem— no podria encendre cap foc. M'hauria de quedar sota un pi —ignorant si era una col-i-flor o un avet o una ginestera— i posar-me a rumiar trames de novel·la fins que no em morís de gana, amb el difunt conill al costat, perquè he de confessar que no sé com és per fora una patatera o una regalèssia. Parlen de com conèixer si un bolet és comestible o tòxic i això no m'afecta ni m'inquieta: jo voldria saber com es fa per trobar macromicets!)

Però alguns dels nostres sabien com tallar i coure un be, discernir i llençar allò que no és aprofitable, encendre un bell foc i improvisar unes magistrals graelles amb unes quantes baionetes ben arrenclades amb els extrems damunt pedres i rostir-hi la saborosa bèstia que, a mi personalment, m'obligava a oblidar un tuf fastigós, un horripilant regust de llana bruta —i dono paraula d'honor que mai no he menjat llana bruta ni neta.

No teníem, lògicament, cap estri de cuina. Vam menjar cebes i tomàquets crus —el meu avi del Vendrell esclafava la ceba amb un cop de puny i m'havia ensenyat a degustar aquell prodigi!— i llesques de pa sucat amb oli, i talls de botifarra o de xoriço. I amb aquell vi negre aragonès, aspre i amb una punta de densitat com de xarop, fabulós en aquella circumstància.

Nou dormien mentre dos vigilaven durant un parell d'hores de guàrdia. D'antuvi havien acordat excloure'm del servei a mi i a en Morera i Falcó, però ambdós havíem refusat el privilegi. Faria de capità i demanaria l'ajut del meu comissari quan calgués, però mentrestant tots onze érem iguals. Vam reposar de debò (corresponien franges de son de quatre hores seguides!) i jo m'havia descalçat i jeia amb els peus a la vora del foc, amb la qual cosa alleujava considerablement el meu dolor.

Mancats de qualsevol recipient culinari, no havíem sabut què fer amb el parell de gallines. Les havíem lligades de potes a una pedrota i al seu voltant havíem escampat molles de pa. Havíem decidit que sortiríem a primera hora del matí de l'endemà i que miraríem de passar per la casa dels nostres benefactors i els tornaríem les gallines. Teníem, com ja he dit, unes cartes topogràfiques, però eren mancades de valor car ignoràvem qui era l'amo de la terra que trepitjaríem. Alfambra, que era el nostre objectiu intuït, també semblava que era el dels franquistes.

En Morera i Falcó va fer una proposició que d'entrada semblava profundament arriscada i comprometedora però que més tard, examinada i meditada, vam trobar bona. Cony d'estrateg latent! Deia que érem a dos o tres quilòmetres dels camions feixistes del barranc i que, si volíem, potser podríem engegar altra vegada aquell que en Perelló havia preparat. Si encara hi havia el parell o tres de cadàvers de feixistes, els podríem prendre la documentació i aleshores fer el camí amb el vehicle robat.

—Fer el camí cap on? —vaig preguntar. Perquè no teníem ni la més petita idea de quin fóra el nostre trajecte, ni a quina distància hi havia una línia de front —admès que existís—, ni si trobaríem primer la dels militars sollevats que no pas la nostra. Allò llevava el sentit a la possessió del vehicle i de seguida que haguessin vist que n'hi havia dos en comptes de tres, ja haurien deduït en quines mans es trobava el restant. Però romania dempeus l'altre aiguavés de la proposició Morera: que anéssim en grups de tres o quatre fins als camions, escampéssim les llaunes de benzina damunt les caixes de municions, suquéssim amb combustible una corda prou llarga perquè fes de metxa, i hi caléssim foc, des de tan lluny com fos possible, i arrenquéssim a córrer fins a un indret que fes de refugi segur. Esclatarien les granades de mà i fóra com si uns hipotètics avions haguessin llançat a l'escorranc tres bombes de cinc-cents quilos. La qual cosa ocasionaria als feixistes forta pertorbació —hauria representat que havien fallat els observatoris i tots els dispositius de detecció— i els obligaria a plantejar una altra situació bèl.lica, puix que haurien d'imaginar les explosions com un

atac nostre, un enemic teòricament llunyà. (Haviem de recordar l'absoluta seguretat de la patrulla militar amb la qual havíem topat, que, si no hagués estat pel moro xerraire, hauria cregut que érem gent d'ells, fet revestit de normalitat, de gent que posseïa una zona de terreny i se'n sentia tranquil·lament dominadora.)

—Vindran malparits de tot arreu i, mentrestant, nosaltres podrem caminar un munt de quilòmetres en direcció contrària. No ho proposo ni com a trapelleria ni com a venjança. Si no vaig errat d'osques, en termes militars d'això se'n diu maniobra de diversió.

—Sí, de divertit ho serà! —va fer en Perelló.

En Quim i jo vam tenir problemes amb els nois que deixàvem a la balma. Nosaltres només volíem que ens acompanyessin un parell, però ells hi volien venir tots. Era un cas senzill d'entendre, puix que nosaltres mateixos, en Morera i Falcó i jo, donàvem l'exemple: lògicament, només hi hauria hagut d'anar un de nosaltres dos i l'altre quedar-se amb els nois de la balma, però mai no hauríem renunciat a participar en la golafre malesa. La noció de responsabilitat, l'obligació de vetllar per la retirada col·lectiva, va fer que set xicots restessin a la balma.

—Dedicats a la cria de gallines, macagoncony! —va dir amargament un d'ells.

Vam baixar pel barranc i, efectivament, érem molt a la vora dels camions. No havíem corregut gaire! Encara no havien retirat els cadàvers i vam agafar les submetralladores i totes les cananes amb projectils i les bosses amb carregadors. Era evident que els feixistes, amb els presoners que havien fet per atzar, se n'havien anat de seguida que havia emmudit el nostre foc des del camió. Es tractava d'una patrulla de reconeixement que s'havia trobat immersida en un inesperat mullader del qual, evidentment, tenia pressa a sortir, sobretot després que el sergent havia caigut fulminat.

Vam buidar els cinquanta litres de benzina de cada camió entre la

cabina i la caixa de dos dels vehicles i damunt el material que havíem descarregat del tercer. Vam estendre la corda ben xopa de combustible i ens vam allunyar fins on va arribar. La vaig encendre amb mà tremolosa —el cor em batia ferotgement— i vam arrencar a córrer en direcció contrària a la flama, alta i veloç. Molt aviat es va alçar una enorme bola de foc, amb l'alçada d'una casa de cinc pisos, i l'onada de calor va arribar fins a nosaltres. La deflagració va ser gairebé instantània: van esclatar les caixes les unes darrere les altres —i moltes a la vegada— i l'escorranc va sondollar com si el sacsegés un terratrèmol. Érem a prou distància del perill i ens queia la bava mirant el nostre incendi de Moscou particular, i altra vegada l'absurda erecció, que mormolejava a cau d'orella: «psicosi de guerra, ximple!»

Índex

Franco contraataca	2
«Covard! No hi has anat!»	4
Tornada als Cabezos	25
Neu artificial	32
Final dels Cabezos i altres finals	36